

DEEL I DE OPDRACHT: MANAGEMENT, ONDERWIJS, ONDERZOEK EN DIENSTBEToon

HOOFDSTUK I HOE HET GROEIDE

“The essence of all history is change”
(G.R.Elton)

A. De School voor Tropische Geneeskunde te Brussel (1906-1932)

1. Wat voorafging

De Congo-Vrijstaat was het persoonlijk initiatief van koning Leopold II. Haar bestaan werd bevestigd op de Conferentie van Berlijn (1885). Leopold II werd als soeverein vorst erkend en het Belgisch parlement stemde hiermee in zodat een personele Unie tussen België en de Vrijstaat tot stand kwam. Vermits in België het anti-kolonialisme overheerste viel de koning terug op een kleine groep van loyale medewerkers, voor het merendeel militairen. Het is niet overdreven te stellen dat Leopold II in Congo-Vrijstaat zich gedroeg als een absoluut monarch en daarbij steunde op een eigen bestuursapparaat bestaande uit drie departementen met een gouverneur-generaal aan het hoofd. Een eigen militair korps en gerecht stonden in voor orde en tucht.¹⁵ Financieel zou de staat self-supported moeten zijn. In werkelijk kampte ze al vlug met financiële moeilijkheden. Het persoonlijk vermogen van de vorst volstond niet om de nood te lenigen, noch de uitgifte van leningen op de geldmarkt. Het stichten van vennootschappen die concessies verwierven voor de exploitatie van het land naar het voorbeeld van Frans-Equatoriaal Afrika en Duits Oost-Afrika bood enig soelaas. Ze stonden mee in voor de opbouw van een infrastructuur en hielpen de rust en de orde verzekeren. Een conventie uit 1890 voorzag daarenboven in een lening door de Belgische Staat van 25 miljoen BF mits dat na tien jaar de overdracht van Congo-Vrijstaat zou plaats vinden. Bij dezelfde gelegenheid raakte bekend dat de koning bij testament (1889) het overzeese gebied aan België schonk. Pas in 1906 begon de regering moeizame besprekingen die in november 1907 leidden tot de acte van afstand, enkele maanden later door beide Kamers goedgekeurd. Uiteindelijk nam België op 15 november 1908 het bestuur over. Leopold II wiens sarcasme en eigengereid optreden velen in het harnas hadden gejaagd overleed op 17 december 1909.¹⁶

Aangezien de Belgische instanties en de publieke opinie deze koloniale expansie niet genegen waren zullen allerlei verenigingen, de ene al wat bedekter dan de andere, het werk van Leopold II promoten. De boom van geografische genootschappen in Europa tijdens de jaren 1870-1880 (Antwerpen en Brussel in 1876) wees de weg en is vergelijkbaar met de explosie rond 1900 van instituten voor tropische geneeskunde of afzonderlijke eenheden of van cursussen aan de faculteiten van geneeskunde in Europa: Londen en Liverpool (1899), Hamburg (1900), Bordeaux (1901), Parijs, Lissabon (1902), Napels (1903), Marseille (1906). Voor de diergeneeskunde startten specifieke vakken ca 1906 te Londen, Liverpool, Berlijn en Turijn.¹⁷

Voor België liep er een dubbel spoor; het ene richtte zich op het organiseren van een vak tropische hygiëne voor wie in Afrika een loopbaan wilde opbouwen, het andere betrof een gespecialiseerde opleiding voor geneesheer en verpleegkundigen.

De Société belge d'Etudes Coloniales onder het voorzitterschap van generaal Donny gaf van bij haar ontstaan in 1894 een eigen bulletin uit en organiseerde in het hotel Ravenstein te Brussel cursussen van een tweetal maanden met mogelijkheid van examen maar zonder verplichting. Sommige lessen werden gegeven in de botanische tuin. Al wie naar de Congo-Vrijstaat wilde vertrekken, hetzij in staatsdienst, hetzij als particulier of voor een onderneming, was welkom.¹⁸ Toen het nut hiervan bewezen was nam de Vrijstaat de beslissing om zelf een Ecole coloniale op te starten (1904) waar alle toekomstige ambtenaren vóór hun vertrek zich moesten aandienen. Het lerarenkorps bestond uit militairen en één magistraat, allen met een staat van dienst in Afrika, en onderwees een tiental vakken gaande van recht over boekhouding, inheemse talen, geografie, hygiëne, etc. Na de overname van de Vrijstaat door België bleef de school bestaan en zou ze uitgroeien tot een dubbele waaier met een hoger en lager niveau. De lokalen aanvankelijk gevestigd in de Boomkwekerijstraat 41 werden na enkele maanden overgebracht naar het gebouw van het vroegere observatorium aan het Queteletplein. Wegens de modernisering van de stad, o.m. straatverlichting, voldeed het niet meer aan de vereisten en verrees op een terrein van 12 ha een nieuw gebouw te Ukkel.¹⁹ Ondertussen had ook het privé-initiatief zich niet onbetuigd gelaten. Vanaf 1912 organiseerde L'Union coloniale belge een avondprogramma van lager niveau dat openstond voor iedereen die naar de kolonie wilde vertrekken. De kroon op het werk, dank zij de financiële steun van de Commission for Relief in Belgium, werd gezet met een KB van 11 februari 1920 waarbij te Antwerpen een Hogere Koloniale School, in 1923 Koloniale Hogeschool en in 1949 omgedoopt tot het Universitair Instituut voor Overzeese Gebieden ontstond en bestemd was voor de vorming van de hogere administratieve kaders. Ondertussen waren de bestaande hogescholen en sommige universiteiten overgegaan tot het inschakelen van een aantal vakken m.b.t. de koloniale problematiek. De meesten organiseerden een cursus tropische hygiëne.

Een initiatief van Leopold II voor de oprichting van een Ecole Mondiale te Tervuren en bedoeld als een centrum voor onderzoek en post-universitair onderwijs kreeg in juli 1905 wel een eerste steen maar werd na het overlijden van de vorst afgeblazen.²⁰

Een bijzondere opleiding in tropische geneeskunde voor artsen kwam in België maar aarzelend van de grond. In 1895 lanceerde de Société Royale Belge de Médecine Publique een enquête over sterfte en klimaat in Congo. Twee jaar later wordt het rapport voorgesteld op een congres te Brussel. Voorzitter was prof.dr.Charles Firket. In 1895 suggereerde Leopold II aan dokter Nuel, een van de leden van de Academie voor geneeskunde, de noodzaak een bijzondere opleiding te voorzien voor geneesheren die naar Afrika wilden vertrekken.

Dr.Nuel bracht de wens over op een zitting van de Academie en Ch.Firket aanvaardde. Hij organiseerde vanaf 1896 een facultatieve cursus te Luik over de pathologie van tropische gebieden en was daarmee de eerste. Ondertussen had Firket de gelegenheid een aantal Congolezen te onderzoeken die te Brussel verbleven voor een koloniale expositie en wist aldus waardevol studiemateriaal te verzamelen.²¹

Enige tijd later installeerde de Société Belge d'Etudes Coloniales op haar beurt een Commissie met de professoren Ch.Firket en J.Denys voor de studie van tropische ziekten. Denys was een eminent bacterioloog, doceerde te Leuven en vormde een

eerste generatie van geneesheren-vorsers voor Afrika. Uit de activiteiten van deze commissie groeide het project om een eerste laboratorium in Leopoldstad (Kinshasa) te bouwen wat gebeurde met de financiële hulp van enkele grote bedrijven en de steun van Congo-Vrijstaat. Dr.J.E.Van Campenhout werd uitgestuurd om dit te realiseren.²²

Een eerste pleidooi voor de oprichting van een school lezen we in een bijdrage van dokter G.Dryepondt in 1899 naar aanleiding van de opening van een school voor tropische geneeskunde te Londen. Hij beklemtoonde daarbij dat school en ziekenhuis moesten samengaan. Dryepondt had in 1891 de expeditie Van Kerckhoven begeleid en daarna gewerkt in Leopoldstad. Terug in België volgde zijn aanstelling tot professor aan het Instituut Solvay en de Landbouwschool te Vilvoorde. Hij was secretaris van de hiervoor genoemde studiecmissie en redigeerde met Van Campenhout het rapport over de werkzaamheden van het labo te Leopoldstad voor de jaren 1899-1900. Dryepondt was een van de ijverigste vulgarisatoren van de tropische geneeskunde in België.²³

In 1903 greep een Congrès international d'hygiène et de démographie te Brussel plaats. De organisatoren drukten bij die gelegenheid de wens uit dat scholen voor tropische geneeskunde zouden worden opgericht. Datzelfde jaar bekostigde Leopold II de wetenschappelijke expeditie J.E.Dutton, J.L.Todd en C.Christy dankzij zijn goede relaties met sir Alfred Lewis Jones, de voorzitter van de Liverpool School. Dr.G.Van Neck was naar Liverpool gestuurd voor het volgen van de lessen met het doel de zending te vergezellen. Twee jaar later bracht Todd verslag uit bij de koning en insisterde op een gespecialiseerde vorming voor artsen in de tropen. Leopold II reageerde dan ook gunstig op het advies van zijn raadgever dr.Van Campenhout om een school op te richten. Eveneens in 1905 had te Mons een Congrès international d'expansion économique plaats waar Ch.Firket eveneens aandacht vroeg voor de organisatie van een opleiding tropische geneeskunde in het hoger onderwijs.²⁴

Vermelden we nog dat Paul Van Durme na zijn studies in geneeskunde aan de Gentse universiteit op eigen initiatief van 1901 tot 1903 zich specialiseerde te Liverpool en te Londen en vervolgens de Duitse en Franse instituten bezocht om vervolgens te Gent benoemd te worden en er vanaf oktober 1903 een facultatieve cursus in de ziekten van tropische landen te doceren.²⁵

Het tijdschrift *Le Mouvement Géographique* van mei 1906 kon niet duidelijker zijn: *“Pour le médecin colonial, il est indispensable de connaître pratiquement le microscope de manière à pouvoir faire un diagnostic précis du paludisme et de la trypanosomiase.”*

Er was alle reden om tropische geneeskunde op universitair niveau te doceren. Er was niet alleen het voorbeeld van het buitenland. Het sterftcijfer lag in de kolonie alarmerend hoog, niet alleen bij de Europeanen maar nog meer bij de inlandse bevolking. Bij het personeel afhankelijk van het departement binnenlandse zaken was het jaarlijks sterftcijfer door ziekte 46°/00 en in 1905 nog 54°/00. Bij de autochtonen had de pokkenvaccinatie goede resultaten opgeleverd maar slaapziekte en malaria richtten ravages aan. De aanleg van wegen en het vervoer over water ging gepaard met drukkere verplaatsingen van werkkraft wat de besmetting in de hand werkte. Het kolonisatieproces ondervond hier grote hinder van. Vergeten we daarenboven niet dat Leopold II met zijn optreden in binnen-en buitenland veel kritiek kreeg en onder toenemende druk stond om zijn imago op te krikken.²⁶

Hij begiftigde de Liverpool School met 60.000 BF en in 1906 nogmaals met 60.000 BF. Daarenboven stelde de Congo-Vrijstaat bij decreet van 3 juni 1906 een krediet

Jean-Emile Van Campenhout – de eerste directeur en pionier te velde

Geboren te Vilvoorde op vijf augustus 1865 volgde hij na zijn humaniora als student-militair de opleiding geneeskunde aan de Université Libre de Bruxelles. Op deze wijze werd zijn universitaire opleiding door het leger betaald. Hij studeerde af met de grootste onderscheiding en begon zijn loopbaan als geneesheer aan het militair hospitaal te Brussel.

Op 25 juni 1890 scheept hij in voor Congo. Na een kort verblijf in Leopoldstad krijgt hij het bevel de expeditie Van Kerckhove naar de Nijl te vervoegen. Hij bereikt Djabir (Bondo), het basiskamp van de expeditie. Ondanks de zeer gebrekkige medische uitrusting weet hij zich zo dienstig te maken dat hij het vertrouwen wint van de plaatselijke sultan Djabir van de Azande, wat de expeditie ten goede kwam.

Zijn tweede termijn start in juni 1894 en voert hem naar het district van Bangala waar hij zijn beroep als geneesheer kan uitoefenen weliswaar naast zijn taak als verantwoordelijke voor gezag en orde. Een derde en laatste verblijf bestrijkt de periode mei 1899 tot november 1900. De Société Belge d'Etudes Coloniales, opgericht in 1894, stelde een commissie in die zou onderzoeken hoe de bestrijding van tropische ziekten diende aangepakt te worden. Van Campenhout kreeg de opdracht om het laboratorium in Leopoldstad te leiden. Vooraleer te vertrekken bekwaamde hij zich verder te Rome en te Greenwich waar hij werkte in het Seamen's Hospital. Aangekomen in Afrika bleek het gebouw niet bruikbaar zodat hij tijdelijk naar Boma verhuisde. Zijn medewerker, een scheikundige, keerde wegens ziekte naar huis en toen er onrust groeide eisten de militaire verplichtingen hem op. Een wankele gezondheid dwong hem voortijdig naar België terug te keren.

Ondanks de vele hindernissen en het feit dat hij alleen moest werken leverde Van Campenhout in die tien jaren zeer verdienstelijk wetenschappelijk werk vnl. op het vlak van de malaria en de filariasis. Het onderzoek van honderden patiënten bood hem de kans verschillende ontdekkingen te doen: de draadworm *perstans*, de *Filaria diurna* en de *Filaria nocturna*, verantwoordelijk voor elephantiasis. Daarenboven stelde hij de aanwezigheid vast van de *Filaria (Wuchereria) bancrofti* bij 17% van de bevolking van Boma. Het zou een halve eeuw duren vooraleer dit zou bevestigd worden door Wanson en Henrard. In de strijd tegen malaria moedigt hij het profylactisch gebruik van kinine aan en neemt maatregelen om de muskiethaarden te bestrijden. Al was de slaapziekte zijn voornaamste bekommernis, toch ontbraken hem de mogelijkheden om de oorzaak ervan vast te stellen. Samen met dr.G.Dryepont publiceerde hij een rapport over zijn wetenschappelijke bevindingen.

Teruggekeerd onderwees hij het vak tropische hygiëne aan de Ecole Coloniale en de Ecole de médecine tropicale waar hij bij de oprichting de leiding kreeg. Hij verliet het leger in 1908. Na de Eerste Wereldoorlog werd hij directeur van het departement hygiëne van het Ministerie van Kolonie om in 1924 bevorderd te worden tot inspecteur – generaal. Als lid van de Hoge Raad voor Hygiëne, de Hoge Raad voor Koloniale Hygiëne en van d'Office International de l'Hygiëne Publique te Parijs bewees hij zijn land nog vele diensten. Hij overleed op hoge leeftijd te Brussel op 21 februari 1956. Zijn bescheiden en teruggetrokken karakter ging samen met een zeer plichtsbewust en nauwgezet optreden als arts. Hij mag terecht beschouwd worden als de stichter en pionier van de Tropische Geneeskunde in Congo*.

* Cornet 1971, 147-151; Dubois 1944, 353-355; Rodhain 1956, 19-21; Dubois 1968, 167-171.

van 300.000 BF ter beschikking voor onderzoek en een premie van 200.000 BF voor wie een afdoend geneesmiddel tegen slaapziekte ontwikkelde.

De nieuwe school, 'Ecole de Médecine Tropicale' kwam er door een beslissing van Congo-Vrijstaat, twintig jaar na diens oprichting en dus niets te vroeg. Ze kreeg een onderkomen in een vleugel op de 1° verdieping van het oude observatorium waar de Ecole coloniale dus al functioneerde. De keuze lag in de logica van de dingen en dr. Van Campenhout die er al les gaf was de aangewezen persoon om de leiding te nemen, zij het zonder officiële aanstelling. Prof. Jacqué had zijn licht in het buitenland opgestoken om een programma op te stellen. De Villa Coloniale (zie hoofdstuk IV) deed al dienst als hospitaal voor zieke kolonials en werd nu vanuit de nieuwe school bediend.

Op 15 oktober 1906 opende Charles Liebrechts, secretaris-generaal van het departement binnenlandse zaken van de Congo-Vrijstaat, het 1ste academiejaar. In de openingsrede verwees hij uitdrukkelijk naar de bestrijding van de slaapziekte. De school beschikte over een beperkte ruimte, een kamer van 6 x 4.80 m voor de lessen, een van 3 x 3 voor de praktijk en een van 4.60 x 3 dat als laboratorium was ingericht. Tenslotte was er nog een klein bureau met boekrekken.²⁷

Het is dan ook op het eerste zicht bevreemdend dat de Belgische regering bij monde van J. de Trooz, Minister van Onderwijs en M. Van der Bruggen, Minister van Landbouw een K.B. publiceerden van 18 december 1906 om de oprichting van een instituut voor tropische geneeskunde te Antwerpen te bestuderen en een eerste voorstel desaangaande aan de regering over te maken. Een uitgebreide commissie van 24 leden waarvan de helft uit Antwerpen, Gouverneur F. Cogels en burgemeester Hertogs op kop en waar we Firket, Van Durme en Van Campenhout ontmoeten, toog aan het werk. Een sub-commissie was nodig om efficiënt te kunnen handelen. In 1909 verscheen een lijvig rapport van 82 bladzijden. De taken waren verdeeld: Firket bracht verslag uit over de toestand van het onderwijs in Duitsland, Frankrijk, Italië en Portugal, Van Durme nam Engeland voor zijn rekening en Van Campenhout hield het bij België en de Congo-Vrijstaat. Bovendien bracht prof. J. Gedoelst van de rijksveeartsenijschool een nota over de veeartsenijopleiding in Europa m.b.t. tropische ziekten. Alhoewel de commissie geen concreet voorstel formuleerde wees Firket in een bijgevoegde tekst op de aanwezigheid van zieken uit de tropen in Antwerpen die verzorgd werden in St. Elisabeth, Stuyvenberg en St. Camillegasthuis. Blijkbaar voorzag de regering de overdracht van de Congo-Vrijstaat en wilde ze een eigen stempel drukken op het onderwijsbeleid. Feit is dat de Antwerpse lobby, zo die er al was, slecht gewerkt heeft, vermits in 1910, op 30 september, het gloednieuwe Ministerie van Koloniën een K.B. publiceerde waarbij in art. 1 een school voor tropische geneeskunde wordt opgericht te Brussel met het doel geneesheren en veeartsen voor te bereiden op het uitoefenen van hun beroep in Congo. De leiding is in handen van de directeur-generaal van de 4de Directie van het ministerie maar mag delegeren aan één van de docenten. Ieder jaar wordt een verslag overgemaakt; de docenten worden benoemd door de minister. Van een directeur is nog geen sprake. Een bijgevoegd reglement organiseerde het programma en de examens (zie deel I, I B).

In feite werd de school na vier jaar eindelijk van een wettelijk statuut voorzien.²⁸

2. De werking van de school

Alle begin is moeilijk. De eerste lichting telde zes geneesheren. J.Rodhain, de latere directeur, haalde de beste punten en was de enige Belg. De overige waren Italianen. Het is geweten dat Congo-Vrijstaat een multinationale onderneming was: 40 pct. van alle Europeanen waren niet-Belgen.²⁹

Op 17 december 1908, een maand na de overname van de Vrijstaat door België, vergaderde, voor de eerste maal met notulen, het professorenkorps bestaande uit Van Campenhout, Firket, J.Severin en Jacqué – Meuleman ontbrak – om zich van de nieuwe situatie te vergewissen. Prof.Firket, de senior van het gezelschap en een man met gezag, voerde het hoge woord en vertolkte de wrevel omtrent het ontbreken van enige wettelijke organisatie en het uitblijven van een officiële aanstelling. De school, zo betoogde hij, leefde bij de gratie van zijn stichter en een eenvoudige beslissing van de secretaris-generaal van Congo-Vrijstaat volstond om te krijgen wat men vroeg. Voortaan echter, waarschuwde Firket, zou het budget jaarlijks in januari goedgekeurd moeten worden en heeft de school behoefte aan een behoorlijke structuur. Er moet een voorzitter en een secretaris aangeduid worden. De professoren horen regelmatig te vergaderen, hiervan proces-verbaal op te stellen en na goedkeuring in een register ad hoc over te schrijven. Kortom “*l’ancien régime dépourvu de paperasserie*”, zoals Firket het formuleerde, behoort tot het verleden. We stellen vast dat het professorenkorps inderdaad iedere maand zal vergaderen op de eerste zaterdag tijdens de sessies.³⁰

En dan totaal onverwacht verschijnt Broden op het toneel. In juli 1911 is hij verplicht onverwijld naar België terug te keren teneinde te herstellen van een aandoening, die hem niet meer zou verlaten. De Minister van Koloniën verzoekt hem de leiding van de school waar te nemen. Op negen december is hij voldoende hersteld om zijn functie op te nemen en de vergaderingen voor te zitten. Tot dan toe ontbrak het de school aan een voltijdse kracht. Broden was de eerste en de gunstige effecten, mede te danken aan zijn doortastendheid, lieten zich niet op zich wachten. Tien dagen later verstuurt hij een brief naar de minister om te wijzen op de onhoudbare toestand in het oud observatorium en meteen somt hij de ruimten op nodig om behoorlijk te kunnen werken. Naast een auditorium, zo redeneert Broden, hoort een labo voor praktijklessen en een voor onderzoek, een zaal voor boeken en lesmateriaal, eentje voor sterilisatie, een vergaderruimte, een kabinet voor consultaties en een logement voor de amanuensis (garçon de laboratoire). Blijkbaar was er tevoren al ruggespraak geweest met het ministerie want op 23 december laat Broden weten dat hij na een bezoek aan de villa Duden – een voorstel van de Minister van Koloniën – akkoord gaat met de keuze.³¹

Het ‘château Duden’ met een bijhorend park van 23 ha, gelegen te Vorst, was gebouwd door een welstellende Duitse koopman M.Duden en mits enkele voorwaarden in 1895 aan de koning geschonken. Pas na het overlijden van zijn echtgenote (30 augustus 1911) vond de overdracht plaats. De eigendom zat wel al in de portefeuille van de Donation Royale. Mevrouw Duden had daarenboven nog 200.000 BF in het fonds gestort. Deze stichting dateerde van 1900 en bestond uit verscheidene prestigieuze eigendommen, die vooral voortkwamen uit de Fondation de la Couronne. Dit organisme vond zijn oorsprong in een decreet van 9 maart 1896 en haalde zijn inkomsten uit het domein in de Kasaï en de Aruwini in Congo-Vrijstaat. Het werd in 1908 opgeheven. De Donation de la Couronne werd beheerd door een commissie van prominenten met generaal Donnay, vertrouwenspersoon van de

Alfons, Louis, Willem Broden – directeur (1919-1929)

Afkomstig van een middenstandfamilie uit Diest waar hij op 10 september 1875 geboren werd en later op het college eerste prijzen wegkaapte, voltooide A.Broden aan de Leuvense universiteit zijn studies voor geneesheer. Hij was een van de beste leerlingen van prof.Josef Denijs, toen de uitstekendste bacterioloog van het land en ontmoette op diens laboratorium Dr.H.de Marbaix. Deze was de eerste Belgische dokter om in Congo wetenschappelijk onderzoek te verrichten. Hij zou, gevelid door malaria, er maar korte tijd verblijven. De belangstelling van Broden voor tropische pathologie kan daar ontstaan zijn. Na intern te zijn geweest bij prof.Verriest specialiseerde hij zich bij prof.Pflügge te Berlijn en Bignami te Rome. Als laureaat van de reisbeurzenwedstrijd was hij hiertoe in de gelegenheid gesteld. Eind 1900 kwam Broden aan in Leopoldstad waar hij de leiding overnam van het laboratorium dat dankzij de goede zorgen van Van Campenhout behoorlijk was uitgerust. Hij zou er met twee onderbrekingen blijven tot juli 1911, toen zijn gezondheidstoestand zo slecht was dat onmiddellijke en definitieve repatriëring zich opdrong. De eerste vijf jaar werkte hij alleen en bestudeerde er vooral de slaapziekte. Broden besepte maar al te goed dat hij zonder assistentie geen wetenschappelijke doorbraak zou realiseren. Tijdens zijn verlof in België overtuigde hij de overheden van zijn inzichten, zodat Dr.J.Rodhain hem kon vergezellen. Hij won er een vriend bij voor het leven en ze vormden voortaan een tandem in het wetenschappelijk onderzoek.

Zijn research resulteerde in een zestigtal bijdragen en leverden het bewijs van een strikt methodische geest, die zich in Afrika o.m. oriënteerde op de black – water fever, maar zich vooral toelegde op de studie van de slaapziekte. Hij ontdekte en beschreef de *Trypanosoma congolense* die zijn naam kreeg en toonde aan hoe deze parasiet het vee en de huisdieren aantastte.

Hij stelde ook als eerste een serie van tien gevallen van slaapziekte samen bij Europeanen waardoor hij in staat was de symptomatologie in de aanvangsfase van de ziekte te beschrijven. Toen Dr.Thomas van Liverpool Atoxyl ontdekte wist Broden het enthousiasme te temperen door resistentie tegen dit geneesmiddel vast te stellen. Hij legde bovendien in een verslag van 70 pagina's de regels vast voor een rationele therapie bij de behandeling van hemoglobinurie. Samen met Rodhain ontwikkelde hij tevens een behandeling met antimonium waardoor duizenden patiënten met endeldarm – of blaasbilharziose is konden genezen.

Zijn naoorlogse publicaties gingen over zijn klinisch onderzoekswerk en de resultaten van de behandeling van tropische aandoeningen.

Zijn raadgevingen voor het opstellen van lazaretten en de opvang van inheemse slachtoffers van de slaapziekte vonden gehoor bij de autoriteiten. Het was onder zijn leiding dat in 1908 in het labo te Leopoldstad de eerste autochtone microscopisten werden opgeleid. Broden zag ook in hoe nuttig de missies met hun uitgebreid netwerk konden ingeschakeld worden in de strijd tegen tropische ziekten. Het was dan ook volkomen terecht dat na de overname van Congo – Vrijstaat het Ministerie van Kolonie het labo te Leopoldstad overnam en Broden met de graad van medisch inspecteur bevestigde in zijn ambt. Dat zijn arbeid weerklink vond mag blijken uit de aanstelling van twee assistenten Dr.R.Mouchet en Dr.A.Dubois die hem in 1910 vervoegden. In 1920 op het Nationaal Koloniaal Congres stelde Broden als een synthese van zijn bevindingen een merkwaardig rapport voor omtrent de bescherming van de inlandse bevolking.

Op 21 november 1911, door de Minister aangesteld, nam hij de leiding van de School voor Tropische Geneeskunde en van de kliniek Leopold II. Bij Koninklijk Besluit van 21 december 1919 werd hij in de functie van directeur bekrachtigd en zou het blijven tot zijn overlijden op 10 december 1929.

Hij stond aan de wieg van de Société de Médecine Tropicale, was secretaris en penningmeester en verzorgde de uitgave van de Annales van deze vereniging.

Internationale erkenning bleef niet uit. In 1920 ontving hij de Mary Kingsley medaille, de hoogste wetenschappelijke onderscheiding die de Institute of Tropical Medicine in Liverpool uitreikt.

Broden had de roep rechtlijnig te zijn en bijwijken lastig, waarbij vooral de ambtenarij het moest ontgelden. Achter deze strengheid verborg hij een grote eenvoud en toewijding waarvan hij verscholen in zijn sober appartement in het 'Château Duden' dagelijks getuigenis aflegde. Dankzij zijn inzet groeiden het labo in Leopoldstad en de school in Brussel uit tot algemeen gewaardeerde en kwalitatief hoogstaande centra van onderzoek en onderwijs. Zijn schenking aan de bibliotheek en de instelling van een tweejaarlijkse prijs Broden kregen in 1937 tijdens een plechtige viering hun beslag met de inauguratie van een bronzen medaille in de bibliotheekzaal.*

* Rodhain 1929, 281-283; Rodhain 1934, 28-31; A la mémoire...1937, 141-167; Rodhain 1951, 102-110; Dubois 1963, 370-384

vorst, als voorzitter. In 1930 omgevormd tot een openbare instelling ressorteerde ze onder de controle van de Minister van Financiën.³²

Op 24 januari 1912 vroeg de Minister van Koloniën aan zijn collega van Financiën of deze de villa Duden ter beschikking wilde stellen en akkoord ging om enkele wijzigingen aan te brengen teneinde er een school onder te brengen. Nadat de vraag in februari herhaald was bleek dat de commissie niet gelukkig was met het voorstel. Zelf wenste ze het park open te stellen voor het publiek en de villa te bestemmen voor restaurant of om er planten te zetten. Met de nodige druk van regeringswege werd in de zomer de woning toegezegd op voorwaarde dat het park publiek toegankelijk bleef, de aanpassingswerken en het onderhoud ten laste van het Ministerie van Koloniën vielen en een jaarlijkse huur van 2000 BF zou betaald worden. Na enige discussie kwamen de partijen tot overeenstemming. Broden kreeg de beschikking over een budget van 25.000 BF om de meest noodzakelijke aanpassingen te laten uitvoeren, die in de loop van 1913 plaats vonden. Ruimte was er in overvloed. Het gebouw telde twee grote zalen voor theorie en praktijklessen, de overige kamers waren bestemd voor laboratoria en bibliotheek met leeszaal. Boven was er een appartement ingericht voor de directeur, die vrijgezel was. De conciërge met zijn gezin betrok de kelderverdieping. Een bijgebouwtje bood plaats voor een gasmotor die de electriciteit moest aandrijven. De vroegere stallen herbergden de proefdieren, maar ook de tweede hulp van het labo en verzorger van de dieren vond er een onderkomen. Het duurde echter niet lang of de verborgen gebreken van het gebouw kwamen aan de oppervlakte. Zo liet de centrale verwarming op warme lucht veel te wensen over. Ze volstond voor de leeszaal maar overal elders dienden, omwille van het krappe budget, kachels bijgeplaatst te worden. De waterleiding was defect en er stond te weinig druk op de kranen. Er werd ook geklaagd over de afstand. De school lag te ver verwijderd van het centrum. Men kon enkel hopen op de aanleg van een tramlijn.³³

De school beschikte in 1912 over zes professoren, een conciërge, een amanuensis en een hulp die o.m. voor de dieren instond en wiens vrouw schoonmaakster was. Prof.Jacqué die in 1910 steen en been had geklaagd, omdat hij met de komst van de vele missionarissen 15 uren les gaf en daarnaast ook als hoofd van het labo, secretaris, penningmeester en bibliothecaris fungeerde, kreeg nu meer vrijheid, maar de situatie bij gebrek aan voldoende financiële middelen bleef precair.

Toen de oorlog uitbrak ging het van kwaad naar erger. Er waren geen studenten meer. Jacqué en Meuleman hadden het Belgisch leger aan het front vervoegd. Firket, Severin en Van Campenhout waren op wachtgeld gezet. Enkel Broden en zijn vier werknemers stonden op de loonlijst. De gebouwen werden niet naar behoren onderhouden. In 1916 moest ingegrepen worden om de fundaties droog te krijgen. Glasramen braken door vallende takken van bomen die te dichtbij de villa stonden. De conciërge, die de school verplicht had moeten overnemen had vier kinderen en het jonge geweld stormde met veel lawaai door de gangen tot gramschap van Broden, die gestoord werd in zijn rust. In de winter was de voornaamste toegangsweg in het park herschape in "*un véritable marécage*". Ondertussen leefde Broden op voet van oorlog met de administratie. Voor alles moest een aanvraag ingediend worden en een facturatie doorgestuurd. Toen hij geen haver meer mocht gebruiken om zijn witte ratten en andere knaagdieren te voeden moest hij vragen of aardappelen en wortelen dan wel mocht. Firket had met zijn directeur te doen en stuurde een bemoedigend woordje al kon hij niet nalaten op licht ironiserende toon op te merken: "*Vous devez être bien seul dans votre beau parc au milieu des grands hêtres*".³⁴

Na de oorlog verbeterde de situatie. Er kwam een dactylo bij. De lonen werden gelijkgeschakeld met die van de centrale administratie en niet langer met een postmandaat maar via de Bank voor Belgische Congo uitbetaald. Vanaf 1927 stort de overheid de lonen op een postcheckrekening, althans voor wie er een bezat. Broden moest ondertussen vechten voor zijn rechten. Vóór 1914 was zijn wedde gelijk aan het maximum van een directeur op het ministerie maar hield daarna geen gelijke tred. Het gevolg was dat in 1923 een diensthoofd van het museum te Tervuren 3000 BF per jaar meer verdiende. Wel ontving Broden een vergoeding voor zijn werk in het ziekenhuis. Naar zijn zeggen kroop hier de meeste tijd in. Zijn officiële benoeming tot directeur bij K.B. van 21 december 1919 stelde orde op zaken, maar was dus niet altijd in zijn voordeel. Vermits hij gratis woonde liet boven het Ministerie van Financiën berekenen wat deze vergoeding in natura waard was.

Ondertussen werkte Broden ijverig verder. Hij doceerde, onderzocht patiënten, leidde de school en deed onderzoek op basis van materiaal hem uit Congo toegestuurd of afkomstig van de patiënten uit het ziekenhuis. Zijn laboratorium-uitrusting die ook gebruikt werd voor de praktijklessen was behoorlijk voorzien met 24 microscopen Leitz, twee Zeiss, een reismicroscoop en 4 binocularen.³⁵

De lotgevallen van het ziekenhuis vormen een verhaal apart (zie deel I, I D, II D). De Villa Coloniale voldeed al lang niet aan de wensen van Broden. Het lag te ver verwijderd van de school en de uitrusting beantwoordde niet aan zijn eisen. Hij ijverde voor een oplossing en zijn onvermoeibare inzet zou beloond worden. De kliniek Leopold II te Vorst opende haar deuren op 1 januari 1921 en was financieel mogelijk gemaakt door het Fonds Niederfullbach. Leopold II creëerde dit fonds in 1909 omdat hij het lot voorzag van de Fondation de la Couronne. Hij spijsde het met een kapitaal van 45 miljoen BF uit zijn persoonlijk fortuin en voegde er ca 20 miljoen aan toe uit zijn Congolees fonds. Een vonnis van het Hof van Beroep te Brussel kende op 2 april 1913 het vermogen toe aan de staat, bij wet bekrachtigd op 30 maart 1914. Voor de aankoop en de uitrusting van het nieuwe ziekenhuis aan de Alsebergsesteenweg werd ca een miljoen BF uit het fonds vrijgemaakt. Hiermee werd de aankoop betaald en het batig saldo bracht een jaarlijkse rente op waarover

de kliniek kon beschikken. Samen met de huuropbrengst van vier huisjes, die er bij hoorden, verzekerden deze ontvangsten de werking van het ziekenhuis.³⁶

Ondertussen vond Broden de tijd om adviezen te verstrekken en te wijzen op ongeregelde toestanden. In feite engageerde hij zich daartoe reeds van in het begin, getuige een brief aan de verantwoordelijke overheid in 1912: *“Ce n’est pas aux médecins praticiens, ce n’est pas aux médecins de lazaret à faire des essais de médicaments et de traitements. Cette besoiigne revient à l’Ecole et au labo de Léo.”* De minister zou hieromtrent een verbod moeten uitvaardigen. Het is vanuit hetzelfde plichtsbesef en wetenschappelijke gedrevenheid dat hij in 1920 het initiatief nam tot de oprichting van de Société de Médecine Tropicale en de redactie van haar tijdschrift Annales op zich nam.

De minister won dikwijls zijn raad in o.m. omtrent een model voor ziekenhuizen in de grote centra van de kolonie, maar ook privé-ondernemingen zoals de Société des Mines d’Or de Kilo-Moto vroegen Broden om advies. Niettemin bleef het budget door het Ministerie van Koloniën toegekend onder de maat. In 1919 was 55.000 BF voorzien maar de Ecole Coloniale ontving 65.000 en het Museum van Tervuren zelfs 194.500 BF! Tijdens het interbellum steeg de subsidiëring sterk maar dat was eerder het gevolg van de ontwaarding van de munt dan een substantiële verhoging. In 1922 kon de school rekenen op 108.400 BF en Tervuren op 637.000 BF.

Te midden van deze beslommeringen kwam het bericht binnen dat op het Ministerie van Koloniën beslist was te Antwerpen een Instituut voor Tropische Geneeskunde op te richten waardoor de school te Brussel overbodig zou worden. We zijn in 1923.³⁷

3. De lange weg van Brussel naar Antwerpen

We weten hoe een commissie in 1909 Antwerpen naar voren schoof verwijzend naar het voorbeeld van het buitenland. Het waren havens waar zeelui en koloniale, ziek geworden in de tropen, aanspoelden en – zoals de bronnen het uitdrukten – ‘het studiemateriaal’ vormden voor onderzoek en onderwijs in de tropische geneeskunde. Het project stierf echter een stille dood.

Op 21 oktober 1922 richt een Commissie voor de Verbetering van het Hoger Onderwijs een aanbeveling tot Dr.Nolf, minister van Wetenschappen en Kunst. De Raad drukte de wens uit dat *“de bijzondere opleiding der coloniale geneesheren in één enkele school voor tropische geneeskunde zou worden ingericht met zetel te Antwerpen”*. Nolf maakte deze boodschap over aan zijn collega van het Ministerie van Koloniën. Deze was Louis Franck, liberaal gemeenteraadslid te Antwerpen en volksvertegenwoordiger die vóór de oorlog samen met J.F.Van Cauwelaert en C.Huysmans de drie kraaiende hanen waren in de toenmalige beginnende ontvoogdingsstrijd van Vlaanderen. De familie Franck speelde een belangrijke rol in het maecenaat en verwierf een indrukwekkende kunstcollectie waarvan een dertigtal schilderijen aan het Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen geschonken werden. L.Franck was zijn vaderstad niet vergeten en zette een eerste stap in de goede richting door de reeds bestaande Hogere Koloniale School op 21 november 1923 om te vormen tot een Koloniale Hogeschool waar drie faculteiten zouden worden ondergebracht. Een hiervan zou een faculteit voor tropische geneeskunde worden.³⁸

Het was deze beslissing die bij Broden belandde. Deze kan niet anders dan gehoorzamen al was het niet van harte. Dr.Van Campenhout zou zich dat later laten ontvallen. Op 4 november reeds reist Broden met Van Campenhout, die toen

directeur was op het ministerie, naar Antwerpen om gronden gelegen op Middelheim, waar de gebouwen van de Koloniale Hogeschool waren opgetrokken, te gaan bekijken. Ze waren vergezeld van architect Walter Van Kuyck, die in 1921 de plannen voor de Koloniale Hogeschool had getekend. Dezelfde dag brachten ze ook een bezoek aan burgemeester J.Fr.Van Cauwelaert. Het advies van Broden aan zijn minister was negatief. Hij wees op de afstand van het centrum, de afwezigheid van verbindingen, het ontbreken van een universiteit. In Brussel daarentegen hadden universiteit en stad vele offers (sic!) gebracht en de meeste koloniale ondernemingen en dus ook blijkbaar het personeel waren in de hoofdstad gevestigd. Om zijn betoog kracht bij te zetten charterde Broden een collega van de Liverpool School om zich hierover uit te spreken. Uiteraard was dat advies eveneens negatief.³⁹

L.Franck ging echter zijn weg en gaf order de aankoop van 1ha te onderzoeken. Tevens werd Van Kuyck aan het werk gezet. Een jaar later legde deze zijn plannen voor, die na wijzigingen in april 1925 opnieuw op het ministerie belandden. En toen viel alles stil. Een verklaring zou kunnen zijn dat L.Franck plaats had gemaakt voor Henri Carton de Wiart. Immers uit een discussie in het parlement in juni 1924 bleek dat de nieuwe Minister van Koloniën het project niet genegen was. Eerst hield hij zich op de vlakke en somde voor- en nadelen op van de twee locaties. Toen werden er grapjes gemaakt. Franck schermde nog met 200.000 BF subsidie van de stad en het patrimonium van de school maar werd in het ongelijk gesteld. Er was geen geld en alles zou bij het oude blijven.⁴⁰ In 1925 noteren we echter twee markante feiten die toen nog niets met elkaar uitstaans hadden. Prins Leopold keert terug van een studiereis naar Congo en wenst dat men zich het lot van de bevolking meer ter harte zou nemen. Hetzelfde jaar wordt aan de Nationalestraat te Antwerpen de eerste steen gelegd van wat het Provinciaal Instituut voor Hygiëne zou moeten worden.

Was het toeval dat een Koninklijk Besluit van 23 april 1927 een Hogere Raad voor Koloniale Volksgezondheid in België in het leven riep? Broden was voorzitter en men zou zich bezinnen over de vraag hoe meer geneesheren er konden van overtuigd worden naar Congo te vertrekken. Meer propaganda, aantrekkelijkere voorwaarden en de opleidingsmogelijkheden optimaliseren zou de toestand helpen verbeteren.

Hetzelfde jaar bezocht prins Leopold de werf aan de Nationalestraat en sprak opnieuw de hoop uit dat de gezondheidszorg voor de inlandse bevolking in de kolonie de vereiste aandacht zou krijgen.⁴¹ De zaak komt nu in een stroomversnelling. Achter de schermen hebben gesprekken plaats waarbij de hoofdactoren Emiel Francqui, Georges Holvoet, J.Fr.Van Cauwelaert en Jean Willems zijn. Francqui had zijn sporen verdiend in de koloniale ondernemingen van Leopold II, was gedelegeerd bestuurder van de Banque d'Outremer en de Union Minière du Haut-Katanga geweest, Minister van Staat en eindigde zijn loopbaan als gouverneur van de Generale Maatschappij van België. Hij lag aan de oorsprong van de oprichting van de Universitaire Stichting, het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek en natuurlijk, het Francqui-fonds. Naar de woorden van Eerste-Minister H.Jaspar was Francqui "*le chef incontesté devant qui tous s'inclinent*". Toen hij consul was in China (1897-1902) had hij onderhandelingen gevoerd met Herbert Hoover, de latere president van de Verenigde Staten, over de aanleg van de spoorlijn Peking-Hankow. Beiden waren de oprichters van de Commission for Relief in Belgium (1915) voor het lenigen van de nood in het door de oorlog getroffen België waaruit in 1932 de Belgian American Educational Foundation zou ontstaan. Dat een van de machtigste mannen van het land voor het project van een Instituut in Antwerpen werd gespannen kan enkel wijzen op de invloed van het

Hof. Het is daarenboven niet uitgesloten dat Francqui van gedachten had gewisseld met L.Franck. Beide kenden elkaar goed en vormden in goede verstandhouding een duo. Het was immers Franqui die Franck in 1926 tot gouverneur van de Nationale Bank liet benoemen.⁴²

P.Charles, secretaris-generaal van het Ministerie van Koloniën, laat geen twijfel bestaan omtrent de inzet van het Hof en van Francqui. In een schrijven getuigt hij: *“Le plan (van L.Franck) était mis en suspens pour être repris sous une nouvelle forme, à l’initiative du Roi actuel et par les soins du ministre d’état Francqui”*. Koning Leopold III zelf vertrouwde G.Kirschen toe : *“Je m’étais adonné de tout cœur à cette tâche et je suis encore fier d’avoir pu, notamment grâce à Francqui, la mener à bonne fin”*.⁴³

In 1927 wordt aan gouverneur Holvoet gevraagd of het nieuw op te richten Instituut voor Tropische Geneeskunde, dat een vestiging dicht bij de haven zocht, niet kon geïntegreerd worden in de nieuwbouw aan de Nationalestraat. Tijdens de openingszitting van de Provincieraad van 1 oktober 1928 hield gouverneur Holvoet een opmerkelijke redevoering.

Hij onthulde, zonder namen te noemen, dat voorstellen waren geformuleerd om het Instituut voor Tropische Geneeskunde onder te brengen in het gebouw van het Provinciaal Instituut voor Hygiëne. Zijdelings verwees hij naar de woorden van Koning Albert bij diens terugkeer uit Congo in 1928 om de gezondheidszorg aldaar te verbeteren.

Op 9 april 1930 bepleitte Kroonprins Leopold in de Senaat de oprichting van een nieuw Instituut en merkte op dat Provincie en Stad de nodige gebouwen hadden voorzien. Dit laatste was voorbarig maar versnelde de besluitvorming. De Minister van Koloniën stuurde op 30 mei zijn voorstellen naar de gouverneur van Antwerpen en na de nodige en soms moeilijke beraadslagingen keurde de Bestendige Deputatie op 19 januari 1931 het ontwerp van overeenkomst goed. De gemeenteraad van Antwerpen had op 13 december 1930 beslist de huizen staande op het blok tussen de Kronenburgstraat, Begijnenstraat en St-Rochusstraat te onteigenen en een deel ervan kosteloos af te staan aan de Provincie ter compensatie van de ruimte die de Provincie nu verloor aan het Tropisch Instituut.⁴⁴ Het is niet onbelangrijk vast te stellen dat rector Mgr.Ladeuze van Leuven zich in januari 1930 akkoord verklaarde op voorwaarde dat er geen faculteit geneeskunde zou ontstaan.

Een conventie tussen het Provinciebestuur en het Instituut bepaalde dat de provinciale gebouwen gelijktijdig ruimte zouden bieden aan de Provinciale Laboratoria voor Klinische Biologie, het op te richten Provinciaal Hygiënisch Museum en het Instituut voor Tropische Geneeskunde met lessenzalen, laboratoria en een kliniek van 60 bedden. Een bijgebouw zou onderdak bieden aan de Dienst voor Inspectie van de Volksgezondheid, de Dienst van Landverhuizing en enkele gezondheidsdiensten van de haven en de Provinciale Geneeskundige Commissie. De stad Antwerpen zou nog 50 a langs de Begijnenstraat onteigenen waarop de Provincie een Veiligheidsmuseum voor Arbeidsongevallen zou bouwen. Het Instituut huurt de gebouwen die haar zijn toegewezen voor 99 jaar à 1 BF per jaar. Het geheel omvatte 1 ha 46 a 83 ca.

Ca 50 miljoen viel ten laste van de Provincie Antwerpen en ca 17 miljoen van de Stad. Al bij al was het een complexe aangelegenheid waarbij Francqui de onbetwiste orkestleider was en Rodhain als toekomstige directeur samen met Jean Willems van het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek de werkers op het veld.⁴⁵

Alfons, Hubert, gezegd Jérôme, Rodhain – directeur (1933-1947)

Geboren te Herselt op 25 januari 1876 volgde hij zijn humaniorastudies aan het Klein Seminarie van Sint-Truiden en promoveerde in 1899 aan de Katholieke Universiteit van Leuven tot dokter in de geneeskunde. Tot 1903 assisteerde hij de leerstoel bacteriologie van prof.J.Denijs. Dat jaar vertrok hij naar de Onafhankelijke Kongostaat en werkte hij als dokter in het militaire kamp te Yumbi en later dat van het Ubangi-district. Vanaf 1907 leidt hij het hospitaal voor de inheemse bevolking in Leopoldstad en werkte er samen met Dr.Broden op het laboratorium. Zeer belangrijk voor het onderzoek van de slaapziekte waren twee studiereizen, de eerste naar Katanga (1910-'12), de tweede naar Uele (1913-'15). Ondertussen woedde de oorlog en maakte Rodhain als chef van de medische dienst de veldtochten mee van de Kongolese weermacht in Oost-Afrika. Na vijftien jaar dienst keerde hij in 1918 naar België terug voor een welverdiend verlof. Op voorstel van zijn vriend Broden werd hij bij ministerieel besluit van 1 april 1919 aangesteld als geassocieerd docent voor het vak protozoölogie aan de School voor Tropische Geneeskunde maar zou pas vanaf oktober 1922 zijn onderwijsopdracht ten volle opnemen. Hij was immers ondertussen benoemd tot hoofdgeneesheer van de kolonie. Aan de Rijksuniversiteit te Gent en het Universitair Instituut voor Overzeese Gebieden te Antwerpen doceerde hij de koloniale gezondheidsleer. Na het overlijden van Broden werd Rodhain in 1930 benoemd tot directeur en was intens betrokken bij de overheveling naar Antwerpen en de omvorming tot het Instituut voor Tropische Geneeskunde. Vanaf 1933, bij de opening van het academiejaar, zal Rodhain deze functie met veel gezag uitoefenen tot het bereiken van de leeftijdsgrens in 1947. De laatste tien jaar van zijn leven bleef hij actief met onderzoekswerk, participeerde hij aan colloquia, ondernam zendingen naar Afrika en trad op als raadgever voor talloze organismen, waaronder de Wereldorganisatie voor Gezondheid. Hij overleed te Tervuren op 26 september 1956.

Als tropenarts stond hij op de bres voor het welzijn van de inheemse bevolking wat tot uitdrukking kwam in de toen vooruitstrevende visie: *“il faut venir en aide aux indigènes par les indigènes”*. Hij nam actief deel aan de werkzaamheden van de Hoge Raad voor Koloniale Hygiëne, van het Koningin Elisabeth-Fonds voor Geneeskundige Hulp aan de Inlanders van Belgisch Congo, waarvan hij respectievelijk voorzitter en ondervoorzitter was. In de wetenschappelijke wereld verwierf hij faam door zijn bijdragen aan de bestrijding van de Afrikaanse trypanosomiasis en de filariasis. Voor het eerste vermelden we o.m. het ontdekken van de waarde van het C.V.S.-onderzoek bij de controle van de behandeling van de Afrikaanse trypanosomiasis, de betekenis van medische associaties bij het behandelen van arseenweerstandige vormen en het veralgemenen van de techniek voor het stelselmatig opsporen van slaapziekte en de behandeling ter plaatse dank zij mobiele medische eenheden.

Rodhain bestudeerde grondig de pathogenese van klinische verschijnselen en het voorkomen van adenolymfocite bij onchocerciasis. Zijn studie van de malaria spitste zich toe op de dierenplasmodia vnl. van knaagdieren en mensapen. Zijn aandacht voor de veterinaire aspecten van tropische aandoeningen betekende eveneens een belangrijke bijdragen tot deze discipline. Meer dan 300 publikaties bevestigden zijn internationale wetenschappelijke faam, die met talloze eerbewijzen van buitenlandse instituten werd bekroond. In België ontving hij in 1941 de vijfjaarlijkse prijs voor geneeskunde.*

* Rodhain 1957; Dubois 1959, 37-48; Janssens 1966, 740-744; Dubois 1970, 631-635; Liber Memorialis 1960, 295-306.

Rodhain onderneemt in 1931 een studiereis die hem brengt naar de Instituten in Londen, Liverpool, Parijs, Hamburg en Amsterdam. Qua organisatie en programma was Liverpool voor hem het model dat navolging verdiende. Hij stelde dat jaar twee rapporten op. Het eerste omschreef de krachtlijnen van het Instituut gevat drie kerntaken: behoud van een kwalitatief hoogstaand onderwijs, ondersteund door actief wetenschappelijk onderzoek, advies en leiding geven aan de laboratoria in Congo. Voor research was veldwerk nodig dat in Afrika door middel van zendingen en uitwisselingen zou gevoed worden. Deze laatste beschouwing werd verder uitgewerkt in een tweede nota waar ook Dr.R.Mouchet, Dr.L.Van Hoof en Dr. A.Duren namens de minister bij betrokken waren. Hierin werd voorgesteld dat er een betere organisatie zou komen van deze labo's en dat samenwerking noodzakelijk was om vorsers te vormen met veldervaring die aldus de continuïteit in het onderzoek in Congo en aan het Instituut konden waarborgen en tevens de oogst verzekeren van het onmisbare studiemateriaal.⁴⁶

Vermits de Provincieraad bij de goedkeuring uitdrukkelijk de voorwaarde had gesteld dat het onderwijs *“derwijze gegeven wordt dat elke leerling de vrije keuze heeft het onderricht te ontvangen in een der beide landstalen”*, ging het professorenkorps over tot het organiseren van een Nederlandstalige cyclus voor het niveau van verpleegkundigen.

De villa Duden, waar prof.Dubois na de dood van Broden op order van Rodhain zijn intrek had genomen, werd na de verhuis in verhuurstaat gebracht en in 1933 overgedragen aan het Ministerie van Openbare Werken.⁴⁷

B. Het Prins Leopold Instituut voor Tropische Geneeskunde (1933-1960)

1. Het eigen karakter van het Instituut

Op 11 februari 1931 verschijnen voor notaris Cols te Antwerpen de Belgische Staat, vertegenwoordigd door baron Houtart, Minister van Financiën, M.-H.Jaspar, Minister van Koloniën en twee vertegenwoordigers van de Education Foundation van de Commission for Relief in Belgium. Ze verklaren een instelling tot openbaar nut op te richten onder de naam Instituut voor tropische Geneeskunde 'Prins Leopold'.

Art.1 omschrijft het doel: opleiding van koloniale geneesheren en gezondheidsagenten, onderzoek van tropische ziekten en het inrichten van laboratoria en ziekenhuizen. De school opgericht in 1910 houdt op te bestaan maar vindt een opvolging in het nieuwe instituut. De lessen moeten overeenstemmen met de programma's door het Ministerie van Koloniën opgesteld. De zetel is gevestigd in de Nationalestraat, 155 te Antwerpen. Er wordt een beheerraad (Raad van Bestuur) ingesteld die bekleed wordt met een verregaande beslissingsbevoegdheid. De samenstelling van deze Raad weerspiegelt de complexiteit van de ontstaansgeschiedenis en was het resultaat van een overwogen evenwichtsoefening. Drie leden worden benoemd door de Minister van Koloniën, één door de Minister van Binnenlandse Zaken, drie door de Bestendige Deputatie van de provincie Antwerpen en drie door de Gemeenteraad van Antwerpen, twee door de Universitaire Stichting en evenveel door het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk onderzoek, vier vertegenwoordigers van de universiteit van Gent, Luik, Brussel en Leuven a rato van een per universiteit, te kiezen uit de faculteit Geneeskunde, twee door de Commission for Relief, tenslotte twee vertegenwoordigers van het Rode Kruis, een

van dat van Congo, de andere van dat van de provincie Antwerpen. Deze Raad stelt een directeur aan, benoeming die wel door de Koning moet bekrachtigd worden. Ze vergadert minstens tweemaal per jaar maar mag enkel beraadslagen als de meerderheid aanwezig is. De functie is onbezoldigd, verplaatsingskosten worden vergoed. De Raad bepaalt de bevoegdheden van de directeur, stelt een bureau aan dat de beslissingen van de Raad voorbereidt en waakt over de uitvoering ervan. Enkel leden van de Raad kunnen in het Bureau zetelen. Hun mandaat duurt drie jaar. De Raad benoemt ook een secretaris en omschrijft deze functie.

Bij art.16 wordt de kliniek Leopold II te Ukkel met alle aanhorigheden en materiële uitrusting voor een nominaal kapitaal van 1.052.500 BF en een tegoed van 37.003 BF overgedragen aan het Instituut. De Staat blijft evenwel eigenaar van de gebouwen. Vóór het tekenen van de notariële akte was al afgesproken dat de Staat 10 miljoen BF ter beschikking zou stellen en 1.500.000 BF subsidie gedurende vijf jaar. Daarenboven wordt het Fonds Niederfullbach aangesproken voor 7,8 miljoen, zodat in feite 25 miljoen door de centrale overheid wordt vrijgemaakt. Daarenboven stort de C.R.B. Educational Foundation gedurende twee jaar 825.000 BF op de rekening van het Instituut.

Hetzelfde jaar omschrijft de Raad in een reglement van inwendige orde de taak van de directeur. Deze houdt toezicht op het onderwijs en de naleving van de programma's. Hij vertegenwoordigt het College van Professoren, waarmee hij minstens viermaal per jaar vergadert. Hij woont de zittingen van de Raad en van het Bureau bij. De Raad kiest de leden van het Bureau en bepaalt het aantal op tien. Hierin zijn de universiteiten twee aan twee voor een termijn van drie jaar vertegenwoordigd, telkens een Vlaamse en een Franstalige. Een secretaris aangesteld door de Raad is belast met de dagelijkse administratieve opvolging. De voorzitter of de secretaris mogen facturen betalen zo deze het bedrag van 5000 BF niet overschrijden.⁴⁸

Een kritische blik op deze statuten brengt enkele opvallende bijzonderheden aan het licht. Het Instituut is opgericht als instelling van openbaar nut en als zodanig onderworpen aan de wet van 27 juni 1921 (gewijzigd door de wet van 2 mei 2002). Zoals VZW's behoren instellingen van openbaar nut tot de privaatrechterlijke rechtspersonen. Deze laatsten ontstaan uit de wilsuitering van één of meer personen die hun vermogen of een deel ervan toekennen aan een door de instelling beoogd doel. Vermits het Instituut voor Tropische Geneeskunde voor een onbepaalde duur is opgericht wordt het aan een striktere controle van de staat onderworpen dan de VZW's. Immers ook het beleid van de beheerders dient gecontroleerd te worden. Daarom zal de Koning de statuten goedkeuren, de voorzitter van de Raad van Bestuur benoemen en deze van directeur bevestigen. De begrotingen en rekeningen, de ledenlijst van de Raad en het jaarverslag moeten gepubliceerd worden.

Dit alles belet niet dat het Instituut in hoge mate autonoom beheerd wordt en buiten alle filosofische en politieke overtuigingen staat. Voor het eerst wordt nu ook wetenschappelijk onderzoek een kernopdracht van het Instituut. De actieradius, alhoewel niet expliciet vermeld, is onbepaald. Zijn activiteiten kunnen zich dus van bij de aanvang zowel regionaal, nationaal als internationaal ontplooiën. Dat tenslotte alle belangrijke financieringsbronnen in de Raad vertegenwoordigd waren zou een garantie voor de toekomst blijken te zijn. Tegenover deze onbetwistbare voordelen staat dat de pensioenregeling van het overheidspersoneel niet van toepassing is op de werknemers van het Instituut. De aanwezigheid van de Universitaire Stichting,

het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek en niet het minst de toen vier universiteiten van het land verlenen het Instituut wel een verankering in het wetenschappelijk onderzoek en beklemtonen het interuniversitair karakter. Nochtans bezat het Instituut geen universitair statuut. Er is in 1931 enkel sprake van een school voor tropische geneeskunde. Dit zal o.m. gevolgen hebben voor het toekennen van diploma's. Over de taalregeling blijven de statuten vaag. De lessen zullen gegeven worden "in de ene of andere taal of in beide". Men kan dus alle kanten uit. Het jaarverslag is tweetalig maar in de wandelgangen is het Frans de voertaal. Naar getuigenis van de vroegere secretaris A.Graré werd veel tijd besteed aan vertaalwerk, van het Frans naar het Nederlands wel te verstaan.

Verder staat in de statuten niets over de duur van een mandaat in de Raad van Bestuur en wordt nergens vermeld of de directeur in de Raad ook stembevoegdheid bezit. Het moet ook duidelijk zijn dat werkleiders en assistenten geen zitting hadden in het College van Professoren. Vandaag komt dit alles vrij dirigistisch over. Men kan terecht opwerpen dat de tijden toen anders waren. Niettemin zal het College van Professoren ca tien jaar later voorstellen om wijzigingen aan te brengen in de organisatie.

Statutair had de directeur niet zoveel in de pap te brokken. Vermits ze stuk voor stuk krachtige persoonlijkheden zullen blijken te zijn en vanuit hun ervaring het meest vertrouwd met de specifieke problemen van onderwijs en onderzoek viel dat in de praktijk nogal mee.⁴⁹

Misschien is de meest verrassende vaststelling wel dat deze financiële inspanningen geleverd worden in een periode van economische depressie, die met de crash van Wall Street in oktober 1929 was ingezet.

2. Het reilen en zeilen van het Instituut in de koloniale tijd

De samenstelling van de Raad van Bestuur in de periode 1933-1960 valt op door haar continuïteit. Dat haar leden 30 jaar en langer blijven zetelen is immers geen uitzondering maar eerder de regel. Op deze wijze accumuleerde de Raad veel expertise en ervaring. Dat er ook risico's aan vastzaten behoeft geen nadere toelichting. E.Francqui overleed in 1935 en dus stelde zich het probleem van de opvolging. Gouverneur G.Holvoet was ondervoorzitter en omwille van zijn rol in de realisatie van het Instituut de aangewezen persoon. De Raad vergaderde in de zetel van de Universitaire Stichting, Egmontstraat 11 te Brussel en zal met Holvoet als voorzitter al eens afwisselen met het voormalige bisschoppelijk paleis te Antwerpen dat toen dienst deed als provinciehuis.

In 1935 weet directeur Rodhain als afgevaardigde van de Universitaire Stichting zich voortaan als een volwaardig lid met stemrecht in de Raad op te stellen. Persoonlijk had hij een moeilijke tijd achter de rug. Omwille van de verhuis naar Antwerpen had hij twee jaar als interim-directeur gewerkt zonder passende vergoeding. Opdat met zijn aanstelling tot directeur niet alleen zijn situatie maar tevens die van zijn collega's professoren zou geregeld worden dienden ze vooraf een verklaring af te leggen over hun bezoldigde activiteiten. In alle opzichten beet Rodhain de spits af. Hij doceerde 12 uur protozoölogie per week aan het Instituut, gaf een cursus koloniale hygiëne aan de Koloniale Hogeschool en aan de Gentse Universiteit, kreeg een aparte bezoldiging als kliniekoverste, was bestuurder van de Société des Mines d'Or de Kilo-Moto, bestuurder in het Comité national du Kivu en van de Office Central du Travail du Katanga. Dit alles verzekerde hem een jaarinkomen van 63.493 BF.

Een nota uit 1931 van de secretaris-generaal van het Ministerie van Koloniën stipuleerde dat de directeur voortaan in een weddeschaal zou vallen die schommelde tussen 60 en 75.000 BF. Rodhain's wedde werd vastgelegd op 60.000 + 16 pct perekwatie en 16.000 vergoeding voor het lesgeven. In 1933 kwam men tot een definitieve regeling. Hij zou het maximum van 75.000 BF ontvangen en 50.000 bovenop als directeur op voorwaarde zijn cursus in Gent op te geven; deze van de Koloniale Hogeschool mocht hij behouden. De barema's van het onderwijzend personeel werden gelijkgesteld met deze van de Vrije Universiteit Brussel. Alle voltijdse docenten moesten zich schriftelijk ertoe verbinden buiten hun ambt geen betaald werk te aanvaarden, tenzij het Bureau er toestemming voor verleende.

Het administratief en technisch personeel ressorteerde onder het statuut van het rijk, het onderhoudspersoneel viel buiten elk statuut.⁵⁰ Ter vergelijking: de algemene staking van 1936 leidde tot het optrekken van het minimumloon tot 32 frank per dag. Op 10 mei 1940 breekt de oorlog uit met Duitsland. Het Ministerie van Koloniën had instructies gegeven dat het Instituut gedeeltelijk zou ontruimd worden met de bedoeling van een onderwijs verder te zetten liefst in de nabijheid van het Ministerie, dat de intentie had zijn diensten in Bordeaux onder te brengen. Een week later begonnen Rodhain en Dubois vergezeld van hun echtgenotes, mej.M.-T. Van Hoof, de bibliothecaresse en A.Mortier, duivel-doe-al van het Instituut, aan een hachelijke onderneming die hen via Adinkerke naar Bordeaux bracht. Twee vrachtwagens, waaronder een Ford van het Instituut, geladen met het kostbaarste materiaal bereikten op 23 mei hun bestemming. Chauffeur Van Mol had de reis tot Adinkerke meegemaakt maar was toen teruggekeerd om de gebouwen aan de Nationalestraat te bewaken. Mevr.Van Hoof nam het stuur over. Rodhain reed met zijn eigen limousine. Ter plaatse konden ze niets uitrichten zodat de kleine karavaan nu door bezet Frankrijk naar huis terugkeerde. Op 6 juli hervatte het Instituut zijn activiteiten. Vóór de oorlog waren enkele gevluchte joden "*pauvres mais plein d'énergie*" in de laboratoria aan het werk gezet. Het is niet geweten wat er van hen geworden is. Tijdens de oorlogsjaren stond de bedrijvigheid zowel voor onderwijs als onderzoek op een laag pitje. Enkele Duitse legerdokters kwamen een snelcursus volgen. Toen de V1 en V2 bommen op Antwerpen werden gedropt verhuisde de lagere cyclus tijdelijk naar de veeartsenijschool van Kuregem. De bibliotheek en de labo-uitrustingen waren naar de kelder verhuisd.

Er valt voor de oorlogsjaren slechts één memorabel feit te noteren. In 1943 toen het professorenkorps vergaderde om zich te bezinnen over de werking en de organisatie greep het de gelegenheid aan om een sluimerend ongenoegen te ventileren. Het gevolg was een omstandig rapport met desiderata. Reeds in augustus 1940 had prof.A.Dubois een nota opgesteld m.b.t. het onderwijs maar door de oorlogsomstandigheden had dit geen gevolg gekregen. Het rapport van 1943, voorbereid door een rondvraag bij universitaire instellingen, stelde hervormingen voor op alle vlakken.

Wat de administratieve structuur aangaat hadden de professoren het gevoel eerder bedienden te zijn van een onderneming dan leden van een universiteit. Ze namen kennis van beslissingen zonder dat ze bij de totstandkoming ervan betrokken waren. De Raad van Bestuur was een entiteit die verwijderd stond van het personeel waardoor het Instituut ontbeerde: "*Cet esprit de corps, de maison qui fait la force d'un établissement de ce genre et en particulier de nos universités*". Om hieraan te verhelpen stelde men voor dat een van de professoren, door hem zelf aan te duiden, in de Raad van Bestuur zou opgenomen worden. Tevens waren ze van oordeel dat

de keuze van een directeur zou uitgaan van een voorstel van de professoren. Met enige bitterheid werd vastgesteld dat de secretaris wel deelnam aan de beraadslagingen dus beter geïnformeerd was en een voordeel had op de professoren. Verder vroeg men meer budgettaire vrijheid voor de verschillende diensten en wat literatuur en bezoldiging betreft een gelijkschakeling met de rijksuniversiteiten. Omtrent onderwijs en onderzoek was de teneur: teveel werk voor te weinig personeel (zie verder de betreffende hoofdstukken). De nota besloot dat de toekomst lag in de ontwikkeling van een organisatie die meer aansloot bij die van universiteiten. De meeruitgaven konden opgevangen worden door nauwere samenwerkingsverbanden met de gezondheidsdiensten van de haven, het provinciaal labo voor bacteriologie, de Zoo en het labo te Leopoldstad. Dubois die toen al optrad als een soort onderdirecteur en Jacqué als oudersdomsdeken hadden de hand in de redactie. Dubois bleef echter zelf sceptisch en liet zich in een onbewaakt ogenblik ontvallen "*que c'était un 'yesmen' en plus*". De voorgestelde aanpassing ging hem blijkbaar niet ver genoeg.⁵¹

Het moet gezegd dat na de oorlog een aantal punten gerealiseerd werden. De overtuigingskracht en de diplomatie van Rodhain, woordvoerder in deze zaak, maakte indruk. In 1947 wordt art.3 van de statuten gewijzigd. Voortaan zullen ook de directeur en een door de professoren gekozen vertegenwoordiger zitting hebben in de Raad. Dit brengt het totaal op 24 leden! De vrees dat men niet meer rond één tafel zou kunnen zitten was ongegrond. Als de 50 pct aanwezigheid gehaald werd, wat niet altijd het geval was, achtte men zich al gelukkig. Vanaf het academiejaar 1957-'58 mag ieder lid behalve de voorzitter over een volmacht beschikken.⁵²

Ook de uitwisseling tussen het Instituut en de gezondheidsdiensten in de kolonie kwam nu tot stand maar de klachten over een te zware lesopdracht, die het wetenschappelijk werk bemoeilijkte, bleven bestaan.

Baron Holvoet nam in 1953 ontslag. Hij was toen bijna 80 jaar en zou opgevolgd worden door Richard Declerck die sinds 1945 Gouverneur van Antwerpen was. De Raad van Bestuur formuleerde bij haar voorstel wel uitdrukkelijk dat het ten persoonlijke titel was en niet ex officio als gouverneur. Trouwens Frans Van Cauwelaert had tevoren reeds voor de eer bedankt. Holvoet was 20 jaar voorzitter geweest van de Raad. Zijn opvolger hanteerde tot zijn overlijden gedurende 33 jaar de voorzittershamer!

Directeur Rodhain bleef in dienst tot hij in 1947 de leeftijd van 70 jaar bereikte. Dit was geen aanleiding tot zijn vertrek uit de Raad waar hij de Universitaire Stichting bleef vertegenwoordigen tot zijn dood op 26 september 1956. Al die tijd zetelde hij ook in het Bureau, allicht tot groot leedwezen van Dubois die hem als directeur opvolgde maar noodgedwongen in zijn schaduw bleef staan. In het Bureau, waar in feite de meeste beslissingen werden voorbereid, kreeg Dubois pas na verloop van tijd zitting.

De dagelijkse administratieve opvolging was sinds 1933 in handen van Léon Anciaux, een vroegere luitenant-kolonel van de Congolese weermacht, op en top oud-koloniaal, zoals vele personeelsleden, en belast met enkele uurtjes les over de geschiedenis en de juridische organisatie van de kolonie. Bij zijn oppensioenstelling in 1958 besliste de Raad dat er geen openbare vacature zou worden uitgeschreven. De voorkeur ging uit naar iemand met een universitaire of gelijkgestelde graad, liefst een oud-koloniaal die vlot drie talen beheerste en in Antwerpen woonde. A.Graré, licentiaat bestuurs- en koloniale wetenschappen van de Rijkshandelshogeschool te Antwerpen, was controleur van de begroting geweest in de kolonie en beantwoordde

Albert, Louis Dubois – directeur (1947-1957)

Alhoewel te Gent geboren op twee februari 1888 – zijn vader was als scheikundige verbonden aan de Gentse Rijksuniversiteit – zou zijn opvoeding in Brussel verlopen. Na het vroegtijdig overlijden van zijn vader was het gezin immers naar de hoofdstad verhuisd. Dubois was een briljant student die reeds op zestienjarige leeftijd naar Leuven trok. Hij volgde lessen bij prof.Gilson en raakte in de ban van de biologische oceanografie die hem meermaals op de Noordzee bracht. Toen reeds hield hij notitieboekjes bij waarin hij met een scherp oog de dingen maar ook de mensen observeerde. Deze laatste betrokkenheid deed allicht de balans overhellen naar de studie van de geneeskunde. Op 22-jarige leeftijd haalde hij con brio zijn diploma en volgde de lessen aan de School voor Tropische Geneeskunde. In 1911 vertrok hij naar de kolonie. De terugkeer van dr.Broden en de zendingen van dr.Rodhain in het binnenland maakten dat hij met dr.R.Mouchet, later met dr. F.van den Branden, zowel het laboratorium als het hospitaal te Leopoldstad moest bemannen. Eind 1917 reisde hij terug naar België om als arts in het leger te dienen. In 1920 begon een nieuw verblijf in Afrika waar hij de medische dienst van de onderneming Forminière te Tshikapa waarnam. Toen na twee jaar zijn gezondheid was aangetast keerde hij definitief terug naar het moederland. Van 1924 tot 1928 werkte hij in het laboratorium voor bacteriologie van prof.R.Bruynoghe. Tevens onderwees hij te Leuven missionarissen in de kennis van de tropische geneeskunde. In 1929 volgde zijn benoeming tot hoogleraar in de tropische pathologie aan de School voor Tropische Geneeskunde, waar hij na de overheveling naar Antwerpen tot zijn pensionering in 1957 actief bleef. De laatste tien jaar kreeg hij de functie van directeur toegemeten. Daarna vertrok hij nog naar Congo om aan de pas gestichte universiteit van Lovanium de leerstoel microbiologie gedurende een jaar te bekleden. Zijn vele zendingen naar de Verenigde Staten, Indië (lepra) maar vooral Afrika in opdracht van instellingen als het Rode Kruis van Congo, Foreami e.a. kenden ook na zijn opruststelling nog een vervolg. Uiteraard was hij lid van alle voorname instituten voor tropische geneeskunde in het buitenland.

Zijn onderzoek van de Afrikaanse trypanosomiasis richtte zich vooral op de behandeling van de ziekte en resulteerde in 1946 in de publikatie van een basiswerk “La Chimiothérapie des Trypanosomiasés”. Een tweede klemtoon in zijn researchwerk betrof de Spirochetosen. Hij was de voorloper in het bestuderen, samen met Bruynoghe, van de antigene structuur van de *Borrelia*. Vermelden we nog dat hij in 1952 een beschrijving gaf van de *Histoplasma duboisii*, die zijn naam kreeg. Deze Afrikaanse mycose maakte het voorwerp uit van een zevental bijdragen in teamverband met P.-G.Janssens, P.Brutsaert en R.Vanbreuseghem. Bovenal echter besteedde Dubois veel aandacht aan de lepra en nam het voortouw in de bestrijding van deze ziekte in de kolonie. Op zijn aanwijzingen kwam met de hulp van het Rode Kruis van Congo de leproserie van Pawa tot stand. Meer dan zestig publikaties van zijn hand bewijzen zijn blijvende inzet voor deze probematiek.

Ten behoeve van zijn studenten verscheen in 1948 in samenwerking met L.van den Berghe een heldere uiteenzetting over de tropische pathologie in het Engels en het Frans. Dubois was een volbloed humanist. Zijn kritisch scepticisme was legendarisch maar hij hanteerde zijn brede culturele verworvenheden met humor wat hem bij zijn collega's en niet in het minst zijn studenten zeer geliefd maakten. Het Liber Jubilaris dat hem bij zijn 75 jaar overhandigd werd was samen met de vele onderscheidingen in binnen – en buitenland de uitdrukking van de waardering die hij overal genoot. Hij overleed te Brussel op 19 augustus 1977.*

* Jadin 1978, 49-68; Vanbreuseghem, 1978, 289-299; Janssens 1989, 581-584.

aan het profiel. Zijn voorganger was 25 jaar in dienst geweest, Graré zal met 28 jaar nog beter doen.

Het zal directeur Dubois en zijn omgeving een vreugde zijn geweest het aantal studenten sterk te zien stijgen in die mate zelfs dat er in de leeszaal gebrek aan ruimte ontstond. De toeloop van patiënten voor de kliniek veroorzaakte ook daar tekort aan plaats. In het Bureau vinden verhitte discussies plaats. Ofwel moest er bijgebouwd worden, ofwel kwam er een nieuwbouw. Het Ministerie van Koloniën bevreesd voor meer uitgaven wenste dat men in de Nationalestraat zou blijven. Vermits ook de kliniek kampte met plaatsgebrek moest de Provincie maar bijspringen. De voorkeur van de minister ging uit naar een verdieping bij en hij was bereid de helft van de kosten (ca. 25 miljoen) te dragen. Voor dit voorstel bestond toen weinig enthousiasme. Toen het Ministerie van Koloniën in 1954 als oplossing een verhuis naar Tervuren voorstelde was er een verontwaardigde reactie van Frans Van Cauwelaert nodig en een bezoek van de voorzitter van de Raad aan de minister om dit voor Antwerpen rampzalig scenario te neutraliseren. De Provincie haastte zich een voorlopig krediet van 2 miljoen BF vrij te maken voor de aanschaf van gronden waarop een nieuwbouw zou verrijzen. Een KB van 16 februari 1957 bekrachtigde een beslissing van de Provinciële Raad om kosteloos 1ha 38a 69ca aan de Desguinlei af te staan. Het Ministerie van Koloniën oefende druk uit om een kleiner gebouw dan eerst voorzien te realiseren wat dan weer op protest van het Instituut uitlokte. De kosten werden geraamd op 160 miljoen BF. In augustus 1958 werd de nieuwbouw aanbesteed en de uitgaven, uitrusting inbegrepen, geraamd op ca 209 miljoen terwijl er door het Ministerie van Koloniën maar een krediet van 120 miljoen voorzien was. In 1959 is er nog even sprake van een vestiging op Linkeroever. Omwille van deze financiële moeilijkheden en de politieke ontwikkelingen in Congo werden deze plannen opgeborgen. Het gekibbel tussen ministerie en provincie heeft het Instituut kostbare tijd doen verliezen.⁵³

De financiële werkingsmiddelen waren voor de directie een voortdurende zorgenkind. In 1938 dekte de toelage van het Ministerie van Koloniën nog maar 60pct. van de uitgaven. De levensduurte had hier grotendeels schuld aan. Om een beter zicht te krijgen op de rekeningen besliste de Raad van Bestuur in januari 1940 dat het hoofd van de boekhouding van de Banque du Congo Belge controle zou uitoefenen zoals hij dat al deed voor de Universitaire Stichting. F.Cattier had er voor gezorgd. Hij was ondervoorzitter van de Generale Maatschappij en lid van de Universitaire Stichting en van de Raad van Bestuur. Het is een voorbeeld van de vele diensten die de leden van de Raad aan het Instituut leverden. Pas in 1951 kwam er een behoorlijke verhoging van de subsidies. Daar stond tegenover dat voortaan een directeur van het Ministerie van Koloniën de financiële toestand zou controleren. Het stijgend aantal patiënten in de kliniek bracht echter de balans opnieuw uit evenwicht. De inkomsten aldaar dekten slechts 40pct. van de uitgaven. Het voorstel luidde de tarieven te verhogen. De kosten van het ziekenhuis zouden echter nog jaren wegen op het budget van het Instituut. De opbrengsten van het patrimonium (in 1957 ca 435.000 BF) en een voorzichtig beheer behoedden de instelling voor erger. In 1958 kon het Instituut rekenen op 11.550.000 BF toelage van het ministerie. Dit was 150.000 BF minder dan het jaar tevoren. Vermelden we nog dat in 1951 het legaat Broden door zijn zuster ter beschikking werd gesteld. De aanvankelijke waarde van 500.000 BF, voor de tijd van zijn overlijden een aanzienlijk bedrag, had onder de opeenvolgende devaluaties wel geleden.⁵⁴ Met de opbrengst werd een tweejaarlijkse prijs uitgelooft voor de beste wetenschappelijke bijdrage in de Annales van de

Belgische Vereniging voor Tropische Geneeskunde. Het was dan ook met reden dat op een viering in maart 1937 een gedenkplaat van de hand van beeldhouwer Devreese in de bibliotheekzaal werd onthuld. In 1951 overhandigde zijn zuster nog een collectie foto's en negatieven uit de koloniale tijd van Broden. In 1954 verscheen op de deur van de bibliotheekzaal de benaming Bibliotheca Brodeniana. Er waren nog andere schenkingen. Prins Leopold had in 1933 een verzameling insecten en boeken van zijn reis naar Australië en Azië overgemaakt en twee jaar later kon de bibliotheek 167 nieuwe boeken aanschaffen – een record toen – waarvan 76 dankzij de geblokkeerde Duitse merken op het Ministerie van Onderwijs.

Ook Rodhain schonk bij zijn afscheid boeken en met het overlijden van prof.M.Wanson kwam een groot gedeelte van diens boekenbezit over, inz. veel over medische zoölogie. In 1951-'52 kreeg de bibliotheek de kans dankzij de Unesco een lijst van duplo's in ruil te kunnen aanbieden; 28 bibliotheken gingen daar op in. Het bestand groeide dan ook gestaag: van 1322 boeken, ca 150 tijdschriften en 3525 overdrukken in 1946 naar 2500 boeken en 245 tijdschriften waarvan 96 door abonnementen en 151 door uitwisseling verkregen werden. De dames E.Henry (vanaf 1935) en M.-T.Van Hoof (vanaf 1949) leverden voortreffelijk werk maar waren slechts part-time in de bibliotheek tewerk gesteld en geen van beiden voor de taak opgeleid. Het waren laboranten. Het was dus wachten op een gespecialiseerde kracht.⁵⁵

Sluiten we deze periode af met een algemene beschouwing. Het directoraat van Rodhain en Dubois overkoepelde op twee jaar na de gehele periode 1933-1960. Rodhain had zonder meer de tijdsomstandigheden tegen. De depressie van de jaren dertig en de oorlog lieten hun sporen na. Desondanks wist hij het nieuwe Instituut een stevig fundament te geven hierin gesteund door zijn collega's en de Raad van Bestuur. In het bijzonder waakte hij streng over de kwaliteit van de geleverde prestaties en had hij bijzondere aandacht voor het wetenschappelijk werk. Als secretaris van het tijdschrift van de Belgische Vereniging voor Tropische Geneeskunde had hij de controle op de inhoud van de bijdragen. In die hoedanigheid nam hij in 1934 het initiatief om samen met de Nederlandse Vereniging voor Tropische Geneeskunde, opgericht in 1907, jaarlijks afwisselend in Nederland en België, een ontmoeting te organiseren. De verslagen verschenen in de respectievelijke tijdschriften. De jaarlijkse bijeenkomsten zouden uitgroeien tot een traditie. Zoals steeds was Rodhain bezorgd om het wetenschappelijk karakter van de lezingen en maande meer dan eens een Belgische deelnemer aan hier bijzondere aandacht aan te besteden. *"Il ne faut pas que nous leur donnons l'impression que nous sommes vraiment de petits Belges"*.⁵⁶

Rodhain stond in contact met alle belangrijke wetenschappelijke instituten ter wereld o.a. The Rockefeller Institute of Medical Research, de Liverpool School, het Pharmacologisch Instituut van de Universiteit Bonn en zovele andere. Vanaf 1935 bracht hij op het locale vlak naast het provinciale labo ook samenwerking tot stand met het Instituut Bunge, de Zoo en het Stuyvenbergziekenhuis. In 1947 werd hij voorzitter van de Hoge Raad voor Hygiëne. Met meer dan 300 wetenschappelijke publicaties kreeg hij dan ook internationale erkenning. Reeds in 1937 ontving hij de Bernhardt Nocht Medaille van het Tropisch Instituut te Hamburg. Enkele jaren later werd hij erelid van de American Society of Tropical Medicine. In 1941 volgde de Vijfjaarlijkse Prijs voor geneeskunde in eigen land en tien jaar later een ere-doctoraat van het Tropisch Instituut te Lissabon. Kort tevoren was hij vereerd met de Mary Kingsley medaille van de Liverpool School.

Deze lijst is niet volledig en Rodhain stond hierin niet alleen. Verwijzen we o.m. naar prof.L.van den Berghe die de zilveren medaille Laveran van het Pasteur Instituut mocht ontvangen. Ook directeur Dubois mocht zich verheugen in talrijke onderscheidingen in binnen- en buitenland. Daarenboven waren beiden beroepshalve ook betrokken bij andere instellingen. Ze waren lid van de Koninklijke Academie van België en o.m. beheerder van het Institut pour la recherche scientifique en Afrique Centrale (IRSAC), het Institut national pour l'étude agronomique du Congo (INEAC), het Fonds Reine Elisabeth pour l'assistance médicale aux indigènes (FOREAMI) en de Fondation Père Damien pour la lutte contre la lèpre (FOPERDA).

Deze inzet verhinderde de inspanningen niet voor een zorgvuldig beheer. Aldus werd in 1934 het personeel verzekerd tegen ongevallen en toen de wet van 28 april 1953 de barema's van het onderwijzend personeel herzag en het emeritaat op 70 jaar stelde, sloot het Instituut zich daar bij aan. Rodhain bekommerde zich ook om de logies voor studenten. Op het secretariaat lag een adressenlijst voor pensioen dat in 1938 op 50 BF per dag, eten inbegrepen, werd berekend.

De groei van het personeelskader kenmerkte zich door een trage maar constante groei met uitschieters in 1933 en in de jaren vijftig.

Evolutie personeelskader (1906 – 1955)				
	ZAP	ATP	Kliniek	Totaal
1906	4	2	1	7
1925	6	6	1	13
1933	9	10	7	26
1937	10	14	9	33
1950	10	24	9	43
1955	13	34	13	60

Enkele bijzonderheden vallen op. Zo is het wachten tot 1933 voor er twee voltijdse professoren waren. In 1937 zijn er eindelijk zes laboranten, één per prof. In hetzelfde jaar werken er vier verpleegsters die hulp zullen krijgen van tijdelijke krachten (in de tabel niet verrekend). Merken we nog op dat voor het onderwijzend personeel 2 à 3 lectoren zijn meegeteld. De verhouding mannen / vrouwen zal pas in de tweede helft van de jaren vijftig in evenwicht komen. Het technisch personeel oversteeg in ruime mate het administratieve. Dat het tot 1954 wachten was geblazen om een boekhouder te zien aangesteld worden is in dit opzicht illustratief. Eens te meer wekt het verbazing dat het Instituut met zulke bescheiden middelen zich in die halve eeuw niet enkel wist te handhaven maar erkend werd als een instelling die de vergelijking met het buitenland kon doorstaan.

Directeur Dubois kon dan ook het genoegen smaken op het vijftigjarig bestaan van het Instituut een positieve balans voor te leggen. De feestelijkheden grepen plaats op 6 oktober 1955 in aanwezigheid van Prins Albert op het Provinciehuis. Er werd getafeld in Hotel Century en er volgde een congres in de aula van het Instituut. Een feestmaal voor het voltallig personeel sloot op 7 november de festiviteiten af. De aanwezigen ontvingen een gelegenheidsmedaille met de beeltenis van Leopold II en een zinnebeeld m.b.t. de slaapziekte op de keerzijde.⁵⁷

Op 1 januari 1958 begon P.G.Janssens aan zijn ambtstermijn als directeur. Enige tijd later pakten zich donkere wolken samen over de toekomst van het Instituut.

3. Een Art Deco-gebouw te Antwerpen

Het is een terugkerend fenomeen in het historisch stadsbeeld dat de periferie wordt ingenomen door instellingen die ofwel relatief veel plaats nodig hadden zoals kloosters, begijnhoven en ziekenhuizen, ofwel een opvang boden voor de uitgestotenen die leefden aan de zelfkant van de samenleving. De historische omgeving van het Instituut kan als voorbeeld dienen. Vanaf 1532 stond er een vondelingenhuis ten oosten van de St.-Rochuskapel en rond 1553 kwam er een nieuw verblijf voor krankzinnigen dat in de 18de eeuw nog werd uitgebreid. De leprozen kregen vanouds onderdak in het klooster van Terzieken aan het Galgenveld buiten de stad. Toen het klooster in 1580 in de vlammen opging vonden de zusters een onderkomen in het St.-Rochusgasthuis dat onder het beheer van de aalmoezeniers van de stad stond. Daar er plaatsgebrek was kregen de zusters de toestemming om in de nabijgelegen Lepelstraat in 1593 een nieuw klooster op te richten. Het oude lazaret van de stad maakte plaats voor de nieuwe stadswallen. Niettemin bleven enkele pesthuisjes in de buurt bestaan. In de St.-Rochusstraat tenslotte bouwde de kartuizergemeenschap van Vucht (nabij 's-Hertogenbosch), op de plaats waar raamhoven stonden, in 1634-1639 een klooster. In 1834 namen de zusters kapucinessen er hun intrek (zie verder). De afbraak van de wallen, de aanleg van een nieuwe woonbuurt op het Zuid en het rechte trekken van de Boeksteeg (omgedoopt tot Nationalestraat), die de residentiële burgerwijk verbond met het centrum van de stad in het laatste kwart van de 19de eeuw, opende nieuwe perspectieven. Toch zal de parochie van St.-Andries nog een groot deel van de vorige eeuw als 'parochie van miserie' moeten voortleven.

Men kan stellen dat de gebouwen voor tropische geneeskunde en het provinciaal instituut voor hygiëne op historisch voorbestemde gronden staan.⁵⁸

Kort na de Eerste Wereldoorlog verwierf de Provincie Antwerpen aldaar gronden ter grootte van ca 9500m². Ze schreef in 1923-1924 een openbare wedstrijd uit. Het oordeel van de jury, vervat in een rapport van de hand van Victor Horta, een grote naam in de Belgische architectuur, gaf de voorkeur aan de ontwerpen van twee jonge architecten uit Brussel, Marcel Spittaet en Paul le Bon. De jury loofde de heldere ordening van de gebouwen, de zorg besteed aan de oriëntatie, de lichtinval en de bestemming met het oog op de hygiëne en de geavanceerde technologie die hiervoor werd aangewend. Ze was getroffen door de eenvoud van stijl die verscheidenheid niet uitsloot. De bebouwde oppervlakte besloeg 2947 m², de werken geschat op 944.376 BF (waarde van 1914).

Het geheel wordt begrensd door de Nationale, de St.-Rochus en de Kronenburgstraat en geconcipeerd in drie bouwblokken, een voor de algemene diensten, een voor het onderzoek en een voor het ziekenhuis. De directeurswoning – die er nooit gewoond heeft – staat er los van en is met een pergola verbonden met het Instituut. Zowel inwendig als uitwendig draagt het complex de kenmerken van een sobere Art Deco-stijl. Het was de tweede generatie Art Nouveau-architecten die evolueerde naar een meer geometrische stijl met soms exotische aandoende vormen, gestileerde motieven en gebruik van nieuwe materialen. De lijstgevels zijn opgetrokken in arduin en gele baksteen en verlevendigd door pilasters en grote erkerramen. Vooral de voorgevel aan de Nationalestraat valt op door zijn ritmisch herhaalde verticale decoratie. De achterzijde vertoont glas-in-lood en vlechtwerk in oranje en gele baksteen. De andere vleugels zijn soberder van uitvoering. Samen met het Antwerps Torengedouw (1931) en het St.-Lievenscollege is het gebouw van

het Instituut een opvallende vertegenwoordiger van de Art Deco in de Scheldestad en een gaaf voorbeeld van de architectuur tijdens het interbellum.⁵⁹ Oorspronkelijk telde het gebouw drie bouwlagen afgedekt door platte daken. Tussen 1975 en 1985 werd de centrale vleugel verbouwd en kwam er een vierde verdieping bij, waar de nieuwe bibliotheek werd ondergebracht. Tevoren waren elders reeds nieuwe verdiepingen toegevoegd voor operatiezalen. De architecten Storme, Storkelbaum en Van Ranst begeleiden sinds de jaren '70 de nieuwbouw en renovaties met respect voor de oorspronkelijke stijlconcepten. Door vooral in de hoogte te werken kon het volbouwen van de tuin vermeden worden.

Rondom het Instituut ligt inderdaad een vrij unieke tuin die de architectuur van het gebouw verlengt naar de omgeving. Het zijn kijktuinen bedoeld om vanuit de gebouwen te worden waargenomen. De vijvers en fontein vormen bij de aanleg de hoofdthema's op een schema van een rationeel symmetrisch opgevat padenspel. In het oorspronkelijk concept lagen er twee tuinen aan weerszijde van de gebouwen. De tuin langs de St.-Rochusstraat moest later plaats maken voor een parking en een nieuwbouw. Een rij knotwilgen met aan beide kanten een wandelpad over bijna de ganse lengte van de twee gebouwen en zorgt voor een lange zichtas. Een smeedijzeren hekken met Afrikaanse motieven van de Lierse kunstenaar Van Boeckel schermt de tuinen ook af van de straat. Voor de hoofdingang van het ziekenhuis ligt een strakke langwerpige vijver met drie spuiters die een watervaleffect creëren. Het water van de vijver werd gebruikt om de lucht in het gebouw altijd even vochtig te houden. Achter de rooster van de waterval bevond zich een ventilator die lucht naar binnen zoog en in luchtvoerpijpen blies. Een airco-systeem avant la lettre en meteen ook een model voor tropenartsen in opleiding. Een pergola met dwarsblokken in tropisch hout en begroeid met blauwereggen overkoepelt de toegang tot het onderzoeksgebouw. Langs beide kanten van de pergola ligt een 'sunken garden', een verzonken tuin afgezoomd met natuurstenen muurtjes. De ene tuin bestaat uit een groot grasveld met in vorm gesnoeide taxus- en hulststruiken; een tweede kleinere tuin heeft centraal een grote achthoekige fontein met Art Deco-motieven. Deze verzonken tuinen herinneren aan de Arts-en Crafts-tuinen in Engeland van rond 1900. De sobere beplanting is ondergeschikt aan de vormgeving. Naar de woorden van tuinarchitect Benoit Fondu ligt het historisch belang vooral in het gedurfde en innoverende kleurgebruik. Het is een vrij formele tuin waarin diverse klassieke vormen en stijlen uit de tuinarchitectuur verwerkt zijn. Het gebruik van soms felle kleuren maakt de tuin echter modernistisch. Geelbloeiende irissen en geelbladige ligusterhaagjes weerspiegelen de kleur van de bakstenen. De felrode geraniums en rode tulpen rond de vijver zorgen voor een fel contrast met het gazon en de gele muren. Dit alles wordt nog beklemtoond door de rood bloeiende meidoorns. Nog steeds volgens B.Fondu, die de restauratie op zich nam, is dit typisch voor de Franse modernistische tuinontwerpers uit het begin van de 20ste eeuw.⁶⁰

Het interieur ademt dezelfde kunstvisie. De brede statige trappen uit zwarte en grijze marmer met sober vertinde trapleuningen en smeedijzeren borstwering verlenen het geheel een elegante dynamiek. In de voorbouw zijn de hoge lambrizingen met speling van donkere en lichte houtsoorten bewaard gebleven. Ook de zaal 'Brodén', een versmelting van koloniale en Art Deco-elementen, waar doorheen de hoge ramen het licht valt op tekeningen en wandtapijten roept de sfeer op van verre landen. In de inkomhal staat een beeld van Arthur Dupagne geschonken door zijn

weduwe en ontworpen ter ere van de slachtoffers gevallen bij de aanleg van de spoorweg Matadi-Leopoldstad (1890-1898).

De trapzaal en de gangen op de bovenverdieping zijn gesierd met negen grote schilderdoeken van Fernand Allard l'Olivier (1883-1933) waarop levendige, kleurrijke Congolese taferelen staan afgebeeld. Na een reis doorheen de kolonie bracht de kunstenaar een schat aan tekeningen en impressies mee, zodat hij o.m. voor het Congolees paviljoen op de Wereldtentoonstelling van 1930 te Antwerpen 24 doeken mocht ontwerpen.⁶¹ Negen kwamen daarna op het Instituut terecht waarvan er in 1993 op de zolder nog drie gevonden werden.

C. Op nieuwe wegen (1960-)

“Se vogliamo che tutto rimanga come é, bisogna che tutti cambi.”
(T. di Lampedusa, Il Gattopardo. Milaan, 1985,21)

1. Einde of nieuw begin : innovaties in het beleid (1960-1976)

Toen dr.P.G.Janssens in 1949 naar Antwerpen terugkeerde, werd hij het volgende jaar titularis van de leerstoel Tropische Pathologie en kliniekhoofd. Hij had er toen meer dan tien jaar terreinervaring in Afrika opzitten. Hij was in 1936 tropische geneeskunde komen studeren. Zijn Gentse leermeester, prof.A.Bessemans, was bevriend met Rodhain en zo mocht Janssens vóór de colleges aanvingen de microscopen van het Instituut gebruiken voor zijn onderzoek. Het was ook Rodhain die hem voorstelde om in dienst te treden van de goudmijnen van Kilo-Moto. Toen Janssens daar in 1937 aankwam was hij de enige geneesheer en dat zou zo blijven. Het labo bacteriologie stelde niets voor maar twee factoren speelden in zijn voordeel, als we dat zo mogen uitdrukken: hij werkte in een gebied waar pest voorkwam en de malaria maakte veel slachtoffers onder de Ruwandezen die in de mijnen werkten. Daardoor kreeg Janssens alles wat hij vroeg en nodig vond voor zijn research. Hij was dan ook de aangewezen persoon om Dubois als directeur, officieel per 1 januari 1958 op te volgen.

Kort na zijn aanstelling ontvouwde hij zijn beleidsplan. Door de sterke expansie van de laatste jaren moest het management dringend bijgesteld worden. Een strakkere planning voor de interne diensten drong zich op. Janssens mocht hiervoor rekenen op de nieuwe secretaris A.Graré. De professionalisering van de administratie werd nu een feit. De directeur voorzag ook drie nieuwe afdelingen in het onderzoek: neuropathologie, serologie en veeartsenij waarvoor een full-time leerstoel vrij kwam. Meer assistenten zouden voortaan de practica begeleiden. Overtuigd dat het wetenschappelijk onderzoek meer aandacht en ondersteuning verdiende bepleitte hij de oprichting van een adviserend wetenschappelijk comité bestaande uit de professoren van de vier geneeskundige faculteiten die zitting hadden in de Raad van Bestuur, een vertegenwoordiger van het Instituut Bunge en een afgevaardigde van het Instituut zelf. Tenslotte viel de beslissing om vanaf 1 januari 1958 de hospitalen van Kasongo en Kibombo in de Maniema (Congo) met de hulp van het Fonds voor Inlands Welzijn over te nemen.

Een jaar later drong bij de leiding van het Instituut geleidelijk het besef door dat er belangrijke veranderingen op til waren in de kolonie. Terwijl een interne reorganisatie

Pieter-Gustaaf Janssens – directeur (1958-1976)

Pieter-Gustaaf Janssens werd geboren te Gent op 18 juli 1910. Hij volgde de humaniora aan het St.-Barbara college en promoveerde in 1935 tot doctor in de geneeskunde aan de Rijksuniversiteit te Gent. Hij was toen laureaat van de prijs Boddart van de faculteit geneeskunde. Het volgende jaar behaalde hij het diploma van tropische geneeskunde aan het Instituut te Antwerpen en dat van geneesheer-hygiënist aan zijn Alma Mater.

Vanaf 1937 tot 1949 verbleef hij in Congo en werkte er als geneesheer voor de goudmijnen van Kilo Moto. Hij was er belast met de zorg van de hospitalen (Mongbwalu, Tora) en verrichtte onderzoek in het laboratorium aldaar.

Door de omstandigheden gedwongen werkte hij er alleen, vooral als hygiënist, maar bestudeerde daarnaast ziekteverschijnselen zoals paludisme en verzamelde o.m. studiemateriaal voor onderzoek naar silicose en kindersterfte. Voor dit laatste researchwerk werd hij bekroond door de Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen. Na vervolmakingstages in microbiologie en parasitologie in Zuid-Afrika (1942, 1944), in Engeland (1946-'47) en de Verenigde Staten (1955) volgden studiereizen naar Tropisch Afrika, Latijns-Amerika (1956, 1960, 1963), het Midden-Oosten (1954) en Zuidoost-Azië (1966, 1967, 1974).

Toen hij in 1949 terugkeerde naar België kon hij aan de slag in de kliniek Leopold II te Antwerpen. Het jaar daarop volgde zijn aanstelling tot kliniekhoofd en titularis van de leerstoel 'Tropische Pathologie' aan het Instituut. Vanaf het academiejaar 1957-1958 nam hij de functie van directeur op en zal ze tot 1976 blijven uitoefenen.

Hij doceerde tevens aan de faculteit geneeskunde te Gent en de Landbouwhogeschool aldaar alsook aan het College voor Ontwikkelingslanden van de Universiteit Antwerpen. Hij trad op als gastprofessor aan de tropische instituten van Amsterdam, Leiden, Hamburg, Basel en Parijs. In dit zeer actieve leven was nog plaats voor een zestigtal lidmaatschappen van binnen- en buitenlandse verenigingen, waarbij we in het bijzonder zijn optreden als raadgever voor de WGO vermelden. Zoals zijn voorgangers was hij lid van de Koninklijke Academie van Geneeskunde. Meer dan 200 wetenschappelijke publicaties openbaren een wetenschapsman met een indrukwekkende encyclopedische kennis. Dit blijkt o.m. uit het tweedelig standaardwerk dat hij samen met twee andere redacteurs voor de Koning Boudewijnstichting tot een goed einde bracht over de geneeskunde en hygiëne in Centraal Afrika van 1885 tot heden. Een erudiet humanist die de woordkunst als geen ander beoefende. Zijn jaarlijkse redevoeringen voor de studenten zijn pareltjes van welsprekendheid. De inhoud getuigt van een kritische en heldere reflectie op het tijdsgebeuren waarbij hij geen blad voor de mond nam. Een bloemlezing van deze teksten verdient als tijdsdocument te worden uitgegeven.

Zijn grootste verdienste als directeur ligt in de redding van het Instituut bij de onafhankelijkheid van de kolonie. Hij koos toen resoluut voor internationalisering en beschouwde wetenschappelijk onderzoek als een prioriteit. Zo begon hij met de immunologie van de parasitaire ziekten en te midden van veel ongelof slaagde hij erin met collega N.Van Meirvenne dit onderzoek in gang te zetten. De leidraad van zijn handelen lag besloten in het principe dat de tropische geneesheer geroepen was een van de belangrijkste coördinatoren te zijn in het proces van ontwikkelingshulp. De geneesheer die niet enkel de zieke verzorgt maar ook de sociologische aspecten in zijn onderzoeksveld betreft, een visie die trouwens aan het Instituut zal uitgebouwd worden. Hij was een van de eersten om tijdens zijn verblijf in Afrika de culturele antropologie te betrekken bij de geneeskundige zorg. Janssens was een uitgesproken voorstander van een volwaardige opleiding van Afrikanen. Figuranten, zoals hij ze noemde, wilde hij vermijden. Het typeert hem dat hij veel respect betoonde voor de gezondheidswerkers in de toenmalige kolonie die bewezen hadden gemotiveerd en zelfstandig te kunnen werken. Erkenning van zijn vele verdiensten bleef niet uit. Hij ontving de erepenning van het Eyckman Medaillefonds (Amsterdam 1970), de

Bernhard Nocht medaille van het Instituut te Hamburg (1970) en de Mary Kingsley onderscheiding van de Liverpool School (1973).

Bij zijn afscheid benadrukte ere-gouverneur R.Declerck de opgemerkte aanwezigheid van Janssens op het internationale forum. Hij loofde deze vrijgevochten geest, die een constante betrokkenheid en een bijzondere intuïtie betoonde bij het benaderen van de actuele problemen van gezondheid en ontwikkelingshulp. Hij was zoals in de tijd van Pico de la Mirandola op de hoogte van "*omni rescibili et quibusdam aliis*". Hij overleed op 95-jarige leeftijd te Brasschaat (13 december 2005).

We kunnen Janssens omschrijven als een man uit één stuk, een doorzetter met een ongelooflijke werkkraft of zoals iemand uit zijn omgeving ooit zei: "*Ce Janssens a le diable au corps*".*

*C.V. Janssens; Hommage au Directeur, 1977; Bannales 1985, nr.7.

zich opdrong dreigde het gevaar dat het Instituut in zijn bestaansreden zou bedreigd worden. De onafhankelijkheid van de kolonie in 1960 stelde de Raad van Bestuur inderdaad voor een fundamentele uitdaging. Reeds in 1959 achtte men daarom een aanpassing van de statuten onontbeerlijk.

Ondertussen voltrok zich een bijsturing van de administratieve en financiële organisatie. Het dagelijks beheer kende moeilijkheden te wijten aan een te uiteenlopende en decentraliseerde leiding. De boekhouding werd nu geschoeid op een ondernemingsleest. Een degelijk gedetailleerd controlesysteem liet toe voortaan op basis van betrouwbare cijfers en niet langer van subjectieve indrukken de zwakke punten van het financieel beheer te bepalen. Een voltijdse boekhouder in de persoon van Willy Roelants stelde het systeem samen met Graré op punt. De financiële situatie van het Instituut bleek in 1960 precair. De afhankelijkheid van het Ministerie van Koloniën en het verstoken blijven van conjuncturele aanpassingen die het wetenschappelijk onderzoek in België genoot bieden een verklaring voor de jaarlijkse tekorten. De onafhankelijkheid van Congo verergerde het probleem. Likwidatie werd niet in overweging genomen. Gelijkaardige instellingen in het buitenland hadden zulke gebeurtenissen ook overleefd. Dus vergaderde het College van Professoren om de programma's aan te passen en was er druk overleg met verschillende ministeries in Brussel. Men moest zich voorbereiden op de komst van een ander type studenten die nu het veel bredere spectrum van de ontwikkelingslanden voor ogen kregen. Dit betekende een heroriëntering van onderwijs en research naar de problemen van het Zuidelijk halfrond en beiden nu af te stemmen op de behoeften van de Wereldgezondheidsorganisatie.

Om de tekorten te dekken zou beroep gedaan worden op het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek (NFWO). De kordate positieve stellingname van de Nationale Raad voor Wetenschapsbeleid ten aanzien van het Instituut betekende een kostbare steun in die onzekere tijden. De beleidsmensen op het Instituut stelden hun hoop op het Ministerie van Nationale Opvoeding, die de taak van het Ministerie van Koloniën zou moeten overnemen, nu dit laatste toch gedoemd was te verdwijnen. In het academiejaar 1961-'62 ressorteerde het Instituut tijdelijk onder het Ministerie van Buitenlandse Zaken (Technische Bijstand), in afwachting van de definitieve stap naar dat van Onderwijs.

Het was een traditie dat op de uitreiking van de diploma's de directeur het woord richtte tot de studenten. Janssens greep dit forum aan om in krachtige bewoordingen zijn visie op het gebeuren kenbaar te maken en hij bleef, zolang hij

directeur was, van dit kanaal gebruik maken. Hij hekelde de besluiteloosheid van de overheid in Brussel en protesteerde fel tegen de ministeriële handelwijze die meer dan 600 gezondheidswerkers aan de deur zette met een diploma van het Instituut dat in eigen land waardeloos was. Tropenartsen in dienst van de Staat werden aan hun lot overgelaten en doorverwezen naar de Kongolese overheden. Het sierde Janssens dat hij vanuit zijn verantwoordelijkheidsbesef zich dat lot persoonlijk aantrok.

Het was niet alles kommer en kwel. Studie- en reisbeurzen via het NFWO werden mogelijk; een nieuwe categorie, de wetenschappelijke stagiair, werd in het leven geroepen. Er kwam een betere wervingscampagne op gang die voor het eerst programmabrochures verspreidde bij laatste jaarstudenten geneeskunde, verpleeg- en verloskunde en in algemene Belgische medische tijdschriften. Samen met enkele vrienden richtte Janssens privé-stichtingen op als Medicus Mundi en het Fonds Médical Tropical (Fometro) waardoor studenten van het Instituut studiebeurzen konden krijgen.

De nieuwe strategische aanpak focuste op het beklemtonen van de eigenheid van het Instituut: het doceren van wetenschappelijke specialisaties die aan de universiteiten niet bestonden, deze samen bundelen in een geïntegreerde eenheid en het uitspelen van het interuniversitair karakter van het Instituut. De herziening van onderwijs en researchprogramma's verplichtte het Instituut zijn eigen kader te vormen. Daar bovenop kwam de nood aan praktijkervaring. De meeste Europese instituten beschikten over kredieten voor zendingen van lange duur of over een 'field-station' waar hun wetenschappelijk personeel zich verder kon bekwamen. Antwerpen zocht een uitweg via privé-instellingen, het Nationaal Fonds en de nieuwe dienst van de Administratie voor Belgische Ontwikkelingssamenwerking (ABOS).⁶² Om al die redenen legde Janssens tevens te Genève vruchtbare contacten met het WGO. Alsof dit alles nog niet volstond dook er een nieuw dwingend probleem op. De universitaire expansie, ook te Antwerpen, diende zich aan. Nadat de jezuïeten in 1959 het startschot hadden gegeven kwam er na veel getwist en weerstand op 9 april 1965 een wet die het Rijksuniversitair Centrum Antwerpen (RUCA) en de Universitaire Faculteiten St.-Ignatius erkende (UFSIA). Het RUCA voorzag o.m. kandidaturen geneeskunde waarop de bovenbouw, Universitaire Instelling Antwerpen (UIA), licenties en doctoraten vanaf 1971 organiseerde.⁶³ De Raad van Bestuur haastte zich een bijzondere commissie op te richten om de zaak nader te bestuderen. Deze verzamelde een aantal argumenten om de boot af te houden. Het nationaal tweetalig karakter zou in het gedrang komen. Het Instituut bood een post-graduate aan, de nieuwe universiteit niet. De Europese tropische instituten genoten een grote autonomie. Was integratie dus niet gewenst dan bestond er toch bereidheid om voor drie jaar administratieve contacten uit te bouwen.

Bij een aantal leden van de Raad van Bestuur en ook van het professorenkorps leefde een grote gevoeligheid omtrent het Frans als voertaal voor het onderwijs en - het dient gezegd – in de omgang. Deze groep aarzelde niet te dreigen dat de universiteit van Luik zou overgaan tot het inrichten van cursussen in tropische geneeskunde mocht het Franstalig onderwijs afgeschaft worden. Er was ook druk – is het toeval? – van buiten. In 1961-'62 reageerden enkele Vlaamse instanties tegen het uitsluitend organiseren van een Franstalige cursus mycologie. De voorzitter van de Raad wees in een reactie op de aanwezigheid van buitenlandse studenten en op het internationaal karakter van het Instituut. Het incident droeg niet bij tot een serene sfeer in huis. Directeur Janssens moest dus zeilen tussen Skylla en Charybdis.⁶⁴ Ondertussen werkt een juridische commissie aan de herziening van de statuten. Ze

werden door de Raad van Bestuur op 16 oktober 1965 en 6 maart 1966 goedgekeurd. Art.1 paste de tekst van 1931 aan. Zo wordt geen gewag meer gemaakt van koloniale geneesheren en gezondheidsagenten maar van de opleiding van geneesheren, dierenartsen, apothekers, licentiaten in natuurwetenschappen en verpleegsters in tropische geneeskunde en biologie. Nieuw is het gebruik van woorden als 'gezondheidstechnici en diergeneeskundige technici'. Iedere verwijzing naar Congo verdwijnt. In hetzelfde artikel wordt in de doelomschrijving melding gemaakt van het inrichten van cursussen in samenwerking met elk ander gelijksoortige instelling. Hierdoor werd een ouverture naar de Universiteit Antwerpen mogelijk.

Art.3 verving de drie vroegere vertegenwoordigers van de centrale overheid respectievelijk door iemand van het Ministerie van Onderwijs, van Ontwikkelingshulp en Volksgezondheid. Naast de vier professoren van de universiteiten komt er nu ook iemand namens het RUCA. Samen met de overige leden brengt dit het totaal op 26 voor de Raad van Bestuur. Voortaan zal het financieel dienstjaar overeenstemmen met het kalenderjaar en zullen twee leden van de Raad alle akten die het Instituut binden moeten ondertekenen. Was dit bedoeld als een grendel op de deur voor sommige ongewenste initiatieven? Op 25 mei 1965 was immers een associatie met het RUCA afgesloten voor de duur van drie jaar. Voor het Instituut hield dit de verplichting dat in cursussen of oefeningen, die voorkwamen op het programma van het College voor de Ontwikkelingslanden (RUCA) en ook door het Instituut gegeven werden, door de studenten van het RUCA op het Instituut zouden gevolgd worden. Voor nieuwe cursussen zou voorafgaandelijk overleg plaats vinden. Vóór 31 mei krijgt de rector de lijst van uitgaven door het Instituut voorzien voor het volgende dienstjaar. Een vertegenwoordiger van het RUCA aan te duiden door de minister zetelt voortaan in de Raad van Bestuur. De diploma's afgeleverd door het Instituut worden mede ondertekend door de rector van het RUCA. De Minister van Nationale Opvoeding zijnerzijds verbindt er zich toe dat cursussen gedoceerd aan het RUCA ook toegankelijk zijn voor studenten van het Instituut. De kosten die hieruit kunnen voortvloeien worden door RUCA betaald in de mate dat het Instituut tekort komt. Belangrijk is ook dat bouwwerken opgetrokken door het Instituut in akkoord met de minister en met kennisgeving aan de rector zullen bekostigd worden door het Fonds voor Hoger Onderwijs gebouwen van het Rijk.⁶⁵

In 1971 zette de Raad van Bestuur nog een stap verder in het aanpassen van de statuten en breidt ze haar samenstelling verder uit met een vertegenwoordiger van het Ministerie voor Wetenschappelijk Onderzoek en met telkens een vertegenwoordiger van het zelfstandig academisch personeel (ZAP), het wetenschappelijk personeel (WP) en het administratief en technisch personeel (ATP). De overige blijven waardoor het aantal zou stijgen tot 31 leden! De doelomschrijving wordt nog eens aangepast. Het accent valt nu op fundamenteel en toegepast onderzoek en de gezondheidszorg. Het onderwijs is bestemd voor post-universitaire vorming (art.1).

De leden van de Raad van Bestuur zouden voortaan voor een periode van zes jaar aangesteld worden (in een vorig ontwerp was dit maar vier jaar) maar wel was het mandaat hernieuwbaar. De aanwezigheid van een universiteit in Antwerpen is duidelijk voelbaar.

Statutenwijzigingen moeten altijd bekrachtigd worden door een Koninklijk Besluit. Wat blijkt echter! Noch in 1965, noch in 1971 verschijnt zulk K.B. dat door het Ministerie van Justitie wordt opgesteld. De dossiers bleven daar geblokkeerd. De officiële verklaring luidde dat de betwistingen tussen Congo en België omtrent

eigendomsrechten, o.a. de portefeuille van Union Minière, alles tegenhield. In feite was dat een drogreden want het Instituut had hier geen uitstaans mee. De werkelijke oorzaak lag bij een invloedrijk conservatieve minderheid geleid door Jean Willems, die bevreesd was voor een bevoogding van het Ministerie van Onderwijs die gevolgen zouden kunnen hebben voor het taalregime en voor een aansluiting bij het RUCA, wat ten koste zou gaan van de autonomie. De voorzitter van de Raad verzocht Zimmer, lid van de Raad, navraag te doen op het ministerie maar niet al te zeer aan te dringen. Zo bleef alles bij het oude en zat het Instituut nog voor jaren opgepadeld met statuten die niet meer beantwoordden aan de realiteit. Het democratiseringsproces was meteen ook voor een ganse tijd stil gelegd. Schoorvoetend verscheen vanaf 1972 een vertegenwoordiger van het WP weliswaar slechts als waarnemer, in 1977 gevolgd door het ATP. Deze toegeving verhinderde niet dat het ZAP in 1976 aandrang op een betere informatiedoorstroming en een nauwer contact met het College van Professoren. Secretaris Graré herinnerde in zijn afscheid er aan dat hij halverwege de jaren zestig verschillende stafleden verweet dat ze het contact met het terrein volledig aan het verliezen waren.⁶⁶ In die omstandigheden laat het zich begrijpen dat er van een verdere samenwerking met het RUCA voorlopig niets in huis kwam.

Het belette de directie niet ondertussen staag voort te werken. Zich inspirerend op de wet van 6 juli 1964 die de organisatie van het hoger onderwijs in de rijksuniversiteiten wijzigde liet ze een reorganisatie goedkeuren waardoor zes leerstoelen werden gecreëerd waarin onderwijs en onderzoek gegroepeerd werden. De titularis van een leerstoel zou steeds een gewoon hoogleraar zijn. In 1966-'67 kwam een experimenteel onderwijsprogramma op gang dat twee originele facetten omvatte. Enerzijds benaderde men de preventieve geneeskunde en het epidemiologisch denken door het onderzoeken van het onderling, veelal zeer nauwe verband tussen de pathogene en de medico-sociale factoren. Anderzijds werd gestart met een gemeenschappelijk onderwijs in samenwerking met collega's uit Nederland en bestemd voor artsen uit ontwikkelingslanden, die zich met een efficiënte organisatie van de Volksgezondheid wilden inlaten (zie voor dit alles de specifieke hoofdstukken). Het basisprogramma van het Instituut bleef geaxeerd op drie speerpunten: onderwijs voor de omnipracticus in de tropische streken, een opleiding voor specialisten, onderwijskrachten en consulenten die voor een korte termijn in de tropen willen werken en een programma voor experts in de volksgezondheid, de parasitologie, de exotische pathologie, etc.

In het academiejaar 1973-'74 komt er een eenheid voor audio-visueelonderwijs om de didactiek beter te ondersteunen.

Naar het oordeel van directeur Janssens bleef het wetenschappelijk onderzoek echter onder de maat. Er bestond verzet tot betere coördinatie, er waren geen prioriteiten. Wilde het onderzoek een elitecentrum worden dan moesten de stevig verankerde gewoontes en de kapelletjes mentaliteit eerst opgeruimd worden. In 1974 stelt het Bureau vast dat de herstructurering van het wetenschappelijk onderzoek niet kon doorgevoerd worden omdat de Raad oordeelde dat de voorgestelde maatregelen de academische vrijheid in het gedrang zouden brengen! De leerstoelen zouden vervangen worden door departementen.

Het chronisch gebrek aan werkruimte vroeg om een oplossing. De werken voor een nieuwe verdieping werd in 1965 aanbesteed. Drie jaar later besliste de Raad de gebouwen aan de Nationalestraat voor 75 miljoen BF te kopen met een lening van 40 jaar bij de Algemene Spaar-en Lijfrentekas. Het Instituut huurde ook een pand in de Verbondstraat 11. Toen de huurtermijn in 1974 verviel kon het labo voor

anatomo-pathologie zijn intrek nemen in de Kronenburgstraat 43/1 waar diensten van het Ministerie van Volksgezondheid huisden. In dezelfde straat waren in 1975 aanpassingswerken aan een huis (nr.25) voltooid en kreeg de Eenheid voor Navorsing en Onderwijs in de Volksgezondheid er een onderdak. Tevens was besloten langs de kant van de St.-Rochusstraat een nieuw gebouw voor de dierenkweek op te trekken. Vermits de voorgenomen nieuwbouw voor het Provinciaal Instituut voor Hygiëne tegen de verwachtingen in pas in 1982 zou voltooid zijn en het Instituut daar nadeel van ondervond, zal de Provincie vanaf 1978 jaarlijks een half miljoen storten op de rekening van het Tropisch Instituut.

De financiële zorgen bleven de directie achtervolgen. De wet van 9 april 1965 (art.62) voorzag een toelage van 2.2 pct. van de gewone kredieten van de twee rijksuniversiteiten. Toen bleek dat het Instituut een lagere toelage ontving dan voorheen. Toen de nieuwe wet op de financiering van de universiteiten in 1971 het licht zag, werd er voor het Instituut een staatstussenkomst voorzien zonder dat er echter bepaald werd op welke basis deze tussenkomst kon geschieden. Het gevolg was dat eind 1971 tegen een opgelopen tekort van ca 17 miljoen werd aangekeken. Op een parlementaire vraag van mevrouw Mathilde Schroyens, schepen van Antwerpen en lid van de Raad, zegde de Minister van Onderwijs 60 miljoen staatstoelage toe, een verhoging van 25 pct.. Aan de vooravond van het emeritaat van Janssens, in 1975, bedroeg de toelage 123.945.000 BF. Samen met de inkomsten van het patrimonium, de sociale toelage en enkele diversen kon het Instituut rekenen op bijna 146 miljoen zodat met een batig saldo van 6.6 miljoen een deel van het verlies uit het verleden kon aangezuiverd worden. Een analyse van de boekhouding toonde toen aan dat er structurele problemen bleven bestaan. Op vijf jaar tijd waren de personeelskosten gestegen van 74.8 naar 80.4 pct., de verbruikerskosten van 24.5 naar 26.4 pct., de kosten voor wetenschappelijke activiteiten liepen terug van 28.1 naar 26.9 pct. en de werkingskosten van de labo's liepen terug van 24 naar 22.2 pct.. De zwakste schakel bleef het wetenschappelijk onderzoek. In de boekhouding van de kliniek ging het klinieklabo onderuit met 12.1 miljoen uitgaven en 8.6 miljoen inkomsten. De personeelsbezetting in dit labo lag minstens 30 pct. te hoog. In 1977 kloegen de diensthoofden dat gelden van het wetenschappelijk onderzoek besteed werden om de verliezen van de kliniek op te vangen. Hier lag dus een hypotheek op de toekomst van de kliniek.

Het beheer van de kliniek in Kasongo had veel te lijden van de onstabiele situatie in Congo-Zaïre. In 1974 kwam een akkoord tot stand met het Ministerie van Volksgezondheid in Kinshasa. Het Instituut zal een Zaïrese medische ploeg opleiden. Het Zaïrees personeel onder contract van het Instituut zal geleidelijk overgenomen worden door Zaïre. Na 5 jaar neemt het Zaïrees personeel het beheer over. De toelage van Zaïre in de kosten wordt verhoogd. Een jaar later wordt een overeenkomst met ABOS gesloten over het beheer van de medische centra in Kindu en Kasongo. De organisatie en het management waren al meerdere jaren toevertrouwd aan de Eenheid voor Navorsing en Onderwijs in de Volksgezondheid (ENOV) (zie deel II, D).

De toename van het aantal studenten en de aanpassing van de programma's leidden tot een verhoogd gebruik van de bibliotheek. Gelukkig beschikte ze vanaf 1962 over Gilbert Roelants, de eerste volwaardige bibliothecaris op het Instituut. De gevolgen waren merkbaar, ook al omdat Janssens overtuigd was van de achterstand terzake. Men plaatste nieuwe wandrekken met grotere capaciteit en verbeterde de verlichting.

Meer dan 300 tijdschriften werden ingebonden en de dienst nam de technische verantwoordelijkheid op zich voor de publicatie der Annalen van de Belgische Vereniging voor Tropische Geneeskunde waarvoor ze vanaf 1972 ook de administratie verzorgde.

In 1965 kreeg het boekenfonds een nieuwe classificatie volgens de Barnard Classification for Medical and Veterinary Libraries. De bibliothecaris, geholpen door twee bedienden, catalogiseerde de verzameling periodieken; de uitleen werd nu mogelijk. Een volgende stap was dat elke afdeling de beschikking kreeg over een boekenkrediet naar het voorbeeld van de universiteiten. Er kwam nu ook een handbibliotheek per onderwerp. Eind 1968 beschikte de bibliotheek over 4.421 boeken en 456 periodieken waarvan 300 door ruil of gratis bekomen werden. Vanaf 1972 werkte de dienst ook aan de uitgave van het jaarlijkse internationale colloquium, het jaarverslag en de programmabrochure. Doordat sommige afdelingen buiten het gebouw van de Nationalestraat gevestigd waren, raakte de bibliotheek verbrokkeld over vier afdelingen met drie leeszalen, geadmistreerd door twee personen. Vanaf dat ogenblik zal de verantwoordelijke bibliothecaris in zijn verslag een terugkerend klaagzang aanheffen. Directeur Janssens was er echter in geslaagd de bibliotheek om te bouwen tot een werkzaam instrument voor onderwijs en onderzoek.⁶⁷

De toenemende activiteiten veroorzaakten ook een omwenteling in het personeelsbestand. Het aantal werknemers steeg voor het decennium 1965-1974 van 119 naar 250 (216 full equiv.). Een analyse uit 1975 bracht volgende verhoudingen aan het licht: 28,8 pct. ZAP en WP, 29,6 pct. kliniek en 41,6 pct. ATP. Nogmaals blijkt hieruit de onderbezetting van vnl. het wetenschappelijk personeel, ook al was er een merkelijke vooruitgang, en de overbezetting van de kliniek. Het sociale luik vertoont in die jaren een duidelijk positief beeld. De barema's werden gelijkgeschakeld aan die van het Rijk. Pas later zou het gelijkgesteld worden met de universiteiten maar veel verschil maakte het niet uit. Directie en Raad van Bestuur waren steeds gul voor het personeel en het sociaal klimaat was gunstig. Stakingen zijn nooit voorgekomen. De syndicalisatiegraad lag trouwens laag wat eigen is aan dit soort instellingen.

In 1966-'67 verschijnen de Ondernemingsraad en het Comité voor Veiligheid, alhoewel de directie meende dat de wetgeving niet van toepassing was op het Instituut. Ze was echter van oordeel dat deze organen de onderlinge samenwerking zouden bevorderen. In de periode dat Janssens directeur was zat Graré de vergaderingen voor; later werd dat de directeur zelf. De Ondernemingsraad loste veel op door dialoog en evolueerde naar een goed functioneel overlegorgaan dat bijdroeg tot een aangename werksfeer. Kleine maar niet onbelangrijke initiatieven bevorderden een betere communicatie. Zo liep vroeger de koffiedame langs de bureaus en dat gebeuren ging gepaard met een kort babbeltje. Later verdween deze rondgang en pruttelde de koffiekant op vele lokale bureaus. Zo werd de post iedere morgen rond bedeed tot iedere dienst zelf beneden de brieven kon ophalen. Zolang de kliniek beschikte over een goed draaiende keuken ging behoorlijk wat personeel er 's middags warm eten. De prijs was laag en het sociaal fonds paste bij. Toen de ziekenbedden verhuisden naar het Universitair Ziekenhuis liep de refter leeg. Broodjes volstonden niet om een blijvende aantrekkingskracht uit te oefenen. Terrasjes en andere aantrekkelijke 'belendende percelen' nodigden vele personeelsleden uit 's middags de gebouwen te verlaten. Het 'Heilig Huisken', herberg uit de 16de eeuw groeide, na zijn restauratie in 1974-'75, zelfs uit tot het

natuurlijk communicatiekanaal bij uitstek zoals vóór de komst van de media het plein voor de kerk, de dorpskerk of de wasplaats die rol vervulden. In de tijd van directeur Janssens beschikte het Instituut over een voetbalploeg die speelde op het Rooi in Berchem maar ook volley en tennis waren in trek. Een feestcomité organiseerde een 'bal tropical', barbecues en St.Niklaasfeestjes voor de kinderen. Alleen het personeelsblad was geen succes. Een verhaal van vallen en opstaan gedragen door veel goede wil van enkelen, zonder steun van boven uit en beperkte belangstelling van onder uit. De aanwezigheid van een groeiend aantal contractuelen, vooral in de research, leidde tot een komen en gaan en was niet bevorderlijk voor de continuïteit. Men kwam wel graag want de goede naam van het Instituut werd beschouwd als een springplank naar de toekomst. Hoe dan ook, vanaf de jaren '80 waren de spontane interne communicatiekanalen schaarser geworden. Tenslotte was er het probleem van de veiligheid. Van bij de oprichting in 1906 beschikte de instelling over een huisbewaarder. In Antwerpen bleef deze functie bestaan. De conciërge nam zijn intrek in een appartement van het gebouwencomplex dat met zijn vele toegangen niet gemakkelijk te controleren viel. Daarenboven voerde hij de directeur naar diverse bestemmingen, meestal een of ander ministerie in Brussel. Het moet gezegd dat alle directeurs lak hadden aan uiterlijk vertoon en zich aanvankelijk tevreden stelden met de eenvoudige bestelwagens, die ook proefdieren ging ophalen. Later werd gebruik gemaakt van een personenwagen, tweedehands aangekocht!

Iedere avond maakte de huisbewaarder zijn ronde en had daar drie kwartier voor nodig. Hij kon natuurlijk niet verhinderen dat er soms gestolen werd en voelde zich op zijn tocht steeds minder veilig. Na zijn beklag te hebben gemaakt adviseerde de Raad hem een hond te kopen. En zo gebeurde het dat tot eind vorige eeuw een trouwe bouvier zijn meester begeleidde en daar zo ervaren in werd dat het dier bij ziekte van zijn baasje diens echtgenote, niet vertrouwd met het circuit, de weg toonde door voorop te lopen. Toen drugverslaafden de kliniek opzochten bleef ook de apotheek niet gespaard en drong zich een andere oplossing op, temeer omdat ook de labo's niet beveiligd waren. De wijsheid van de diensthoofden had tot dan toe ongelukken weten te voorkomen. In 1995 verschenen de eerste badgelezers voor specifieke labo's tot een wetgeving een strenge beveiliging oplegde voor alle laboratoria. Sinds 2000 voorziet de wet een globaal preventieplan en is vandaag de alertheid van het personeel ook toegenomen. Rookdetectors signaleren brandgevaar en in alle gebouwen geldt een strikt rookverbod. Het Instituut is dan ook een voortrekker geworden op het stuk van veiligheid en hygiëne.⁶⁸

Het was een zegen voor het Instituut dat in zulke cruciale periode van zijn bestaan een krachtvolle persoonlijkheid als P.G.Janssens aan het roer stond.

Hij was een doorzetter die op tafel durfde slaan en sprak met groot gezag vanuit een lange termijnvisie. Zijn verbluffende eruditie die spreekt uit vele wetenschappelijke publicaties evenaarde zijn heldere inzichten in de problematiek van onderwijs, onderzoek en ontwikkelingshulp die gevoed werden door een rijke ervaring op het terrein. Hij werd dan ook internationaal gewaardeerd als adviseur, niet in het minst bij WGO.

2. Evolutie in continuïteit – verruiming van de horizon (1976-1995)

Luc Eyckmans was de kandidaat van de Raad van Bestuur om Janssens op te volgen. Hij nam zijn functie per 1 oktober 1976 op. Na zijn studies voor geneesheer

Luc Alfons Frans Eyckmans – directeur (1976-1995)

Luc Eyckmans werd te Antwerpen in een doktersgezin geboren op 23 februari 1930. Hij volgde de klassieke humaniora aan het O.-L.-Vrouwcollege en studeerde vervolgens te Namen en Leuven geneeskunde. Hij specialiseerde zich als internist en studeerde tropische geneeskunde aan het Instituut (1958). Gedurende twee jaar, tot aan de onafhankelijkheid van Congo, deed hij praktijkervaring op in de hospitalen van Kisantu. Van 1961 tot 1964 bekwaamde hij zich verder als 'Fellow in medicine' aan het Baylor University Medical Center in Dallas (Texas) met leeropdracht. Vervolgens ging hij aan de slag aan de Cornell University Medical College in New-York belast met consultaties voor tropische geneeskunde aan het New-York Hospital. Aansluitend vertrok Eyckmans voor een stage van zes maanden in de dienst infectieziekten van de medische faculteit van de universiteit in Salvador-Bahia (Brazilië), dit in het kader van een uitwisselingsprogramma met de Cornell University. Hij volgde er ook een gespecialiseerde opleiding bij prof. A.Prata.

Bij zijn terugkeer in België kan hij onmiddellijk aan de slag als adjunctdiensthoofd van de interne dienst van het Leuvense Universitaire ziekenhuis.

Vanaf 1972 werd hij aangezocht voor een cursus tropische pathologie en zou tot zijn emeritaat als buitengewoon hoogleraar verbonden blijven aan Leuven. Ondertussen deed ook de UIA op hem beroep (1972) voor het vak epidemiologie van overdraagbare ziekten en werd hij verkozen tot decaan van de medische faculteit aldaar. Zijn professoraat te Leuven en Antwerpen was mogelijk geworden dankzij het behalen van het aggregaat hoger onderwijs met als onderwerp: 'Studies over cellulaire weerstand bij experimentele bacteriële infecties'.

Zijn aanstelling tot directeur van het Tropisch Instituut in 1976 was als het ware een logisch sluitstuk van een loopbaan waar de geneesheer-clinicus zijn talenten als begenadigd lesgever met die van goed bestuurder wist te verenigen. Oud-studenten getuigden dat zijn colleges steeds een geboeid gehoor vonden. Hij kon een ziektegeval zo met geuren en kleuren beschrijven dat de studenten de indruk hadden aan het ziektebed te staan. Deze voorname ietwat gereserveerde persoonlijkheid veranderde achter het kathedertot een enthousiaste lesgever.

Zijn inzichten als clinicus en hoogleraar vertaalde zich in een 140-tal publicaties. Onder de vele onderscheidingen die hem te beurt vielen vermelden we het ere-doctoraat van de universiteit Lille II (1987) en de titel van Honorary Fellow van de Royal Society of Tropical Medicine and Hygiene-London (1987). Het jaar van zijn emeritaat werd hij onderscheiden met de Prijs van de Stichting Verhulst-Van Eeckhoven voor de Promotie van de Geneeskunde en ontving hij de Award of International Excellence for Contribution to Africa, toegekend door het Centre International pour la Cause Africaine (Montréal).

Vanaf 1992 tot heden is Luc Eyckmans bedrijvig als afgevaardigd-bestuurder van de Francqui-stichting.*

* Curriculum Vitae L. Eyckmans; interview

en een specialisatie voor internist te Leuven volgde hij het programma tropische geneeskunde aan het Instituut om aansluitend twee jaar hospitaalervaring in de kolonie op te doen. Hij bekwaamde zich verder in de Verenigde Staten en Brazilië. Vanaf 1968 doceerde hij reeds deeltijds aan het Instituut en vanaf 1972 ook aan de UIA. Zijn lesopdracht te Leuven sloot hier bij aan. Hij was 46 jaar toen hij tot directeur werd aangesteld en had zowel in de praktijk als in het onderwijs een rijke ervaring opgebouwd die hem nu goed te pas kwam.

Hij ontvouwde zijn beleidsplan dat de klemtoon legde op de vorming van topfunctionarissen in het kader van de volksgezondheid en het wetenschappelijk onderzoek nog meer wilde afstemmen op de programma's van het WGO. Zijn contacten met het personeel overtuigden hem van de noodzaak de doorstroming van informatie naar en tussen de verschillende niveau's te verbeteren en te ijveren voor een grotere delegatie van verantwoordelijkheid. De verzuchting van het personeel om de oligarchie van de Raad van Bestuur te doorbreken bestond al veel langer. Dat een aantal werknemers, professoren en anderen, het in 1973-'74 nodig vonden met A.Graré te vergaderen extra muros om zich te bezinnen over de werking van het Instituut stemt tot nadenken. Janssens was van dit initiatief op de hoogte en stond het oogluikend toe. Toen in 1978 beslist werd 10 pct. van de bruto ontvangsten, voortkomend uit prestaties aan derden, voor te behouden voor de kosten van de Algemene Dienst groeide de malaise.

Eyckmans wenste zich daarom te omringen met een beperkte groep raadgevers bestaande uit drie of vier diensthoofden en de secretaris, die voortaan samen de Directieraad zouden uitmaken. Hij stelde tevens een departementale structuur in het vooruitzicht in de hoop een nauwere samenwerking te kunnen realiseren. Andere problemen wachtten al een tijd op een oplossing. We noemen de kliniek, de krappe financiële situatie en de statutenherziening die geblokkeerd bleef op het Ministerie van Justitie.

Het interne democratiseringsproces bleef een moeizaam gebeuren. De Raad van Bestuur stond huiverig tegenover het verspreiden van notulen onder het personeel en stond op de rem voor de uitbreiding van de vertegenwoordiging van de professoren. In 1982-'83 verscheen een vertegenwoordiger van de Kliniekrad (vanaf 1980 Medische Raad) en van het Wetenschappelijk Bureau in de Raad als waarnemer. Beide organen waren met het nieuwe inwendig reglement van 1980, gewijzigd in 1982, tot stand gekomen. De Directieraad zou alle belangrijke problemen bespreken en het beslissingsproces aldus voorbereiden. Hij verving een aantal specifieke commissies en vervulde de rol van ethische commissie voor onderzoeksprojecten. Op vraag van de Ondernemingsraad zou hij tevens de bevorderingsvoorstellen van het personeel bespreken. Het Wetenschappelijk Bureau coördineert, evalueert en adviseert het wetenschappelijk onderzoek. In het nieuwe reglement wordt ook voor de eerste maal omstandig de taak van het College van Professoren omschreven. Ze omvatte adviezen omtrent onderwijsprogramma's, toelatingsvoorwaarden voor studenten, examens en deliberaties en voorstellen voor benoeming en bevordering. De directeur is verplicht dit advies in te winnen.

Structuren zijn waard wat mensen ervan maken. In het jaarverslag 1985-'86 lezen we dat het Wetenschappelijk Bureau nooit beantwoordt heeft aan de verwachtingen. De belangen van de diensthoofden botsten met elkaar. Ook de Directieraad werd om dezelfde redenen in 1986 ontbonden. Een Interdepartementale Raad zou de taken overnemen, wat beter beantwoordde aan de nieuwe departementale structuur. Vermits ook hier de belangen van de departementen te nadrukkelijk verdedigd werden te nadele van het algemeen belang werd hij in 1992 terug vervangen door een Directieraad samengesteld met de voorzitters van de toenmalige vier departementen, verkozen voor twee jaar, aangevuld met de voorzitter van de Academische Raad (het vroegere College van Professoren), een vertegenwoordiger van de Medische Raad, de algemene secretaris en de directeur. Keren we echter terug naar het directoraat van L.Eyckmans.

Een materiële herschikking van de bureaus bracht wel meer efficiëntie. Het algemeen secretariaat, de boekhouding en de directie zaten vanaf 1977 samen in

het hoofdgebouw. Janssens had zijn bureau immers steeds in de kliniek behouden. De aankoop in 1978 van een zware computer IBM (series 1, ordinator 128k) vereenvoudigde aanzienlijk de verwerking van de administratieve en wetenschappelijke programma's.⁶⁹

Het overlijden van R.Declerck op 12 maart 1986 bracht een kentering in het beleid. De ere-gouverneur was 30 jaar voorzitter van de Raad van Bestuur geweest. Prof. R.Borghgraef nam als interim-voorzitter zijn taak over. Ondertussen vroeg de Raad aan de Provincie een nieuwe vertegenwoordiger aan te duiden. Uiteraard viel de keuze op gouverneur Andries Kinsbergen, die vooraleer toe te zeggen aanstuurde op duidelijke afspraken. Zo diende het financieel evenwicht te worden hersteld wat enkel kon door een herschikking van de kliniek. De statuten wachtten nog steeds op een bekrachting en de gouverneur verwachtte een nauwere aansluiting bij de UIA. In september begonnen de besprekingen tussen A.Kinsbergen, het Instituut en de Universiteit. Ze werden met succes bekroond en de effecten zouden niet op zich laten wachten. L.Eyckmans wist het autonoom en tweetalig karakter van het Instituut veilig te stellen maar toch een akkoord te sluiten om een beperkt aantal bedden over te dragen aan het Universitaire Ziekenhuis.

Het zou een afzonderlijke eenheid worden onder supervisie van het Instituut. Het personeel werd overgenomen en de Universiteit betaalde de kosten voor het equivalent van één voltijdse arts aan het Instituut. Vermits minister L.Dehaene het aantal ziekenhuisbedden wilde inkrimpen en klinieken met minder dan 100 bedden moesten verdwijnen, werd voor wie dit vrijwillig zou doen een schadeloosstelling in het vooruitzicht gesteld en kon het Instituut rekenen op een compensatie van ca 15 miljoen BF. De reorganisatie van de klinische biologie en het plafonneren van het globaal inkomen van de geneesheren zaten eveneens in het pakket maatregelen. De conventie met het Universitaire Ziekenhuis werd op 10 april 1987 door de minister bekrachtigd. Verdere toenadering stootte op verzet. M.Zimmer, vertegenwoordiger van het Fonds Belgo-Congolais d'Amortissement et de Gestion, was er van overtuigd dat het inplanten van het Instituut op de campus van de UIA een slechte zaak zou zijn en verzocht de directeur contact op te nemen met de Franstalige universiteiten. Hieruit bleek dat deze zulke operatie in geen geval zouden dulden.

Ondertussen grepen er wisselingen plaats aan de top. Secretaris Graré vertrok op pensioen en per 1 oktober 1985 trad Marc Van Boven, licentiaat bestuurswetenschappen en voorheen financieel directeur van de UIA, in zijn plaats. Op 24 februari 1987 bevestigde de Koning de aanstelling van gouverneur A.Kinsbergen als voorzitter van de Raad van Bestuur.

Medio 1986 lanceerde L.Eyckmans een actieplan om de finances verder gezond te maken. In dat jaar was het gecumuleerd deficit opgelopen tot 19 miljoen BF. De besparingen van het St.-Annaplan bevroren de staatstoelage op het niveau van 1985. De personeelslast was opgelopen tot 87 pct. Daarom stapte de directie over op een personeelsreductie met 5 pct. vnl. door middel van vervroegde pensionering. De globale premielast van polissen voor een extra-legaal pensioen mocht voortaan de 8 pct. van de bruto loonmassa niet overschrijden.

Om het staatspensioen zoveel mogelijk te benaderen was men in 1963 gestart met een groepsverzekering bij Assubel. Tien jaar later stapt men over naar OMOB (het latere Ethias), waarbij het personeel de keuze had. Tot dan toe had het Instituut de premie volledig betaald. De groei van het aantal werknemers maakte dit nog moeilijk om dragen zodat voortaan ieder zelf 6,5 pct. moest bijdragen, net zoals de staatsambtenaren. Deze sociale voorzieningen golden enkel voor het vastbenoemd

personeel. Vanaf 1998 genieten ook contractuelen met beperkte duur, mits twee jaar dienst, van deze maatregel. Het inschrijvingsgeld voor studenten werd vanaf 1986-'87 opgetrokken tot 25.000 BF voor medici en 35.000 voor veeartsen. Met UFSIA sloot het Instituut een overeenkomst voor de transfer van trekkingsrechten op investeringskredieten ten belope van 21 miljoen BF, die in 1988 dienden teruggestort. Het geld zou gebruikt worden om de nieuwbouw voor de bibliotheek te helpen financieren. De substantiële uitbreiding van de externe fondsen, in 1984 goed voor ca 31 miljoen BF, moest worden volgehouden. Met succes want ten overstaan van 1985 verviervoudigden de inkomsten van 1989! Het aids-onderzoek onder leiding van prof. Peter Piot zorgde voor supplementaire inkomsten o.a. door overeenkomsten met Innogenetics. Eyckmans startte ook een 'fundraising' waarbij het mecenaat zich niet onbetuigd liet. Al deze inspanningen loonden: eind 1988 was de begroting voor de eerste maal terug in evenwicht.⁷⁰

In 1990 stelde Eyckmans zijn derde vijfjarenplan voor. Dit belangrijk beleidsdocument was het resultaat van een permanente bezinning die voortvloeide uit zijn contacten met het personeel en met de Europese organisatie van Tropische Instituten. Er waren interne spanningen die voortkwamen uit de groeiende complexiteit binnen het Instituut. Onderzoek, onderwijs en dienstverlening (kliniek) eisten een voortdurend afstemmen en afwegen tegenover elkaar en tegenover het algemeen belang. Het uitblijven van nieuwe statuten veroorzaakte inertie. Vergeten we niet dat het College van Professoren het enige statutair erkende personeelsoverlegorgaan was. Het stijgend aantal personeelsleden en de precaire geldmiddelen verhoogden de psychologische druk. Externe factoren speelden eveneens mee. Het land kende in de jaren '80 een economisch moeilijke periode, een nieuwe generatie eiste meer mondigheid. Tussen 1990-1995 verwachtte de directie dat een aantal veranderingsfactoren het beleid zouden beïnvloeden. De tegenstellingen tussen rijk en arm, Noord en Zuid zouden verder toenemen waardoor de wereldgezondheidsproblemen zoals aids-soa's, ondervoeding etc. eveneens zouden stijgen. Migraties en toenemende mobiliteit werken de verspreiding in de hand. Het moleculair en biologisch onderzoek in de verschillende disciplines moest zich hier op voorbereiden en dus versterkt worden. Meer dan ooit bestond de opdracht van het Instituut in een hoogwaardige opleiding van experts in basisgezondheidsproblemen in de Derde Wereld en fundamenteel en operationeel wetenschappelijk onderzoek van prioritaire problemen aldaar. De sterkte van het Instituut dankzij het groot potentieel van experts met ervaring te velde, de vele internationale contacten en de flexibiliteit door zijn kleinschaligheid zou deze uitdagingen aan kunnen. Het Instituut is daarenboven een van de weinige waar zowel humane als dierlijke geneeskunde wordt onderwezen. Het kan bogen op een internationale erkenning die in het voorbije decennium door zijn leidende rol in het Aids-onderzoek nog kracht was bijgezet.

Concreet zal de directie in de eerste helft van de jaren '90 de interne structuur verder bijstellen via departementen en de Directieraad. Technische eenheden als de algemene dienst, de boekhouding, de bibliotheek, het animalarium en de aankoopdienst ressorteren rechtstreeks onder de directie net zoals de administratie van het onderwijs en de audiovisuele dienst. De directeur legde de klemtoon op het Instituut als referentiecentrum voor raadpleging voor reizigers naar de tropen en preventie en behandeling van specifieke ziekten. Meer dan ooit ging de aandacht naar de opleiding van kaders voor ontwikkelingslanden, temeer daar de vertrouwde grote centra overzee door het Instituut beheerd, één voor één wegvielen (Kasongo,

Kindu, Kimwensa en Ayos/Maroua). In 1983 werkten nog 120 Zaïrezen ter plaatse onder de directie van het Instituut en beheerde het centra in Kameroen en Bolivia en voerde onderzoekscontracten uit voor Senegal, Burundi, Rwanda, Soedan en Brazilië.

L.Eyckmans had in de jaren '80 een aanzienlijke inspanning geleverd op het internationale forum en de basis helpen leggen voor de oprichting van de Association of European Institutes and Schools of Tropical Medicine and International Health (TropMedEurop), waarvan hij in 1981 de eerste voorzitter was. Achteraf zal hij erkennen dat de resultaten door onderlinge naijver teleurstellend waren ondanks dat hij de tropeninstituten had doen erkennen als niet gouvernementele organisatie in officiële samenwerking met WGO.

Het was een nadeel dat het Instituut niet erkend was als universiteit, inz. voor de samenwerking met ABOS. Het werd immers uitgesloten van een rechtstreekse betoelaging voor projecten via de budgetten van de Eigen Initiatieven [Vlaamse Interuniversiteits Raad (VL.I.R.) of C.I.U.F.]. Het Instituut was er immers niet in vertegenwoordigd. Zo kwam men tot de absurde situatie dat het ABOS wel gestructureerde subsidiëring voorzag voor ontwikkelingsprojecten opgestart door universiteiten, terwijl geen enkele gestructureerde vorm van subsidiëring voorzien was voor een Instituut dat specifiek gericht was op Ontwikkelingslanden. De buitenlandse instituten genoten wel van soortgelijke financieringen. Er was dus nood aan een duidelijk financieringskader op een meer continue wijze. Voor vorming en opleiding kon het Instituut reeds rekenen op ca 16 miljoen BF (32 beurzen voor o.m. de CIPS en de MSBT). Het was er Eyckmans dus om te doen de relaties met het ABOS te verbeteren en anderzijds, het discussieforum van Bazel 1987 indachtig, 'network thinking' te verrichten. De contacten met de oud-studenten intensifiëren lag dan ook voor de hand. In mei 1972 had Janssens reeds het blad 'Contact' verspreid. Na een onderbreking van 1980 tot 1982 hernam men eerder aarzelend de publicatie. Twee jaar later echter bedroeg de oplage ca 700 exemplaren en werd ze verzonden naar 51 landen. Verder trachtte Eyckmans nieuwe wegen te bewandelen door met afzonderlijke instituten, Bazel en Liverpool op kop, een voorkeurssamenwerking tot stand te brengen. Hij was ook de eerste om het Instituut naar buiten te brengen via een stand op allerlei manifestaties. We noemen de tentoonstelling in 1984 op het cultureel centrum van de Belgische ambassade te Kinshasa, de participatie aan de Wetenschapsweek en Flanders Technology.⁷¹

De realisatie van nieuwe statuten was ongetwijfeld een van de markantste feiten uit het directoraat van Eyckmans. Het uitblijven van een Koninklijk Besluit liet ook zijn sporen na bij de Raad van Bestuur. In de jaren '80 vergaderde hij meerdere malen zonder in getal te zijn.

In mei 1989 vraagt D.Coens, Gemeenschapsminister van Onderwijs, aan het Instituut een toelichting over beheer, financiës en werking. In zijn antwoord benadrukt de directie dat een herziening van de statuten al sinds 1971 op het Ministerie van Justitie te sluimeren ligt en omschrijft zij de belangrijkste financieringsbronnen. In de herfst van 1989 zet voorzitter A.Kinsbergen een bijzondere commissie aan het werk en woedt intern een heftige discussie bij het personeel. Secretaris Van Boven maakt een sneuveltekst met diverse denkpistes. De behoudsgezinde fractie is nog steeds bevreesd voor de toekomst.

P.Piot waarschuwt dat de huidige formule goed was voor de koloniale tijd maar dat nu alleen interuniversitaire samenwerking een garantie kan bieden voor kwaliteit in onderwijs en onderzoek. Hij had recht van spreken. Zijn Dienst voor Microbiologie

was erkend als 'WHO Collaborating Center' en muntte uit door een intense wetenschappelijke activiteit. Ook de Eenheid voor Navorsing en Onderwijs in Volksgezondheid genoot dezelfde erkenning. Medio 1990 vroeg Minister Coens opheldering over de samenstelling van de Raad van Bestuur. Zijn ministerie was er niet in vertegenwoordigd maar betaalde wel het leeuwendeel van de toelage. Voorzitter Kinsbergen had vervolgens een onderhoud met de minister. Uiteindelijk was de ontwerptekst klaar en kreeg ze het voorafgaandelijk akkoord van de Vlaamse en Franstalige universiteiten. Tot op het laatste ogenblik bleef het Ministerie van Justitie moeilijkheden maken.

Het bleek dat het derde mandaat waarover het Ministerie van Koloniën in de Raad van Bestuur beschikte sinds 1957 niet was ingevuld. Opnieuw werd verwezen naar het blokkeren van de voorgestelde wijzigingen. Een krachtdadige tussenkomst van gouverneur A.Kinsbergen was nodig om uiteindelijk, 30 jaar na de onafhankelijkheid van Congo, de nieuwe statuten te zien verschijnen in het Staatsblad van 23 december 1993. De belangrijkste wijzigingen hadden betrekking op volgende punten. De Raad telde voortaan twintig leden nl. vier vertegenwoordigers van de Minister van Onderwijs, van Ontwikkelingssamenwerking en van Volksgezondheid (2); Stad en Provincie delegeerden elk één vertegenwoordiger zo ook het NFWO. De vier Vlaamse Universiteiten, die elk beschikten over een faculteit geneeskunde, vaardigden een vertegenwoordiging af. Verder zetelden nog vier door de Raad te coöpteren personaliteiten uit de zakenwereld, de ontwikkelingssamenwerking of de wetenschappelijke wereld alsook drie leden door de Raad te kiezen uit de nieuwe Wetenschappelijke Raad voor Advies. De directeur en een vertegenwoordiger van het ZAP vervulde het geheel. Naast de voorzitter staan twee ondervoorzitters. Het is duidelijk dat de geldschieters hun plaats, volkomen terecht, hebben opgeëist ten koste van Provincie en Stad. De Franstalige universiteiten verdwijnen maar komen via een achterpoortje terug. Een gentlemen's agreement voorzag dat ze via de wetenschappelijke Raad voor Advies in de Raad van Bestuur zouden opgenomen worden. Om herhaling van vroegere toestanden te voorkomen werd de leeftijd voor de gemandateerden op 65 jaar gesteld. Voortaan zou de voorzitter door de Vlaamse Executieve worden aangesteld voor een termijn van vier jaar maar hij bleef herverkiesbaar. Het was een logische consequentie van de opsplitsing van de onderwijs- en wetenschapsbevoegdheden op federaal vlak. Voor de stemming in de Raad volstond een gewone meerderheid ongeacht het aantal aanwezigen. Het Bureau werd afgeslankt tot zeven leden. De nieuw opgerichte externe Wetenschappelijke Raad voor Advies mocht geen personeelsleden tellen en bestond uit tien leden voorgesteld door het universiteitsbestuur (1), uit experts op het gebied van internationale gezondheidszorg of wetenschappen (4) en deskundigen voorgesteld door internationale organisaties (4) en tenslotte de voorzitter.

Voor de toepassing van de statuten kon men steunen op een huishoudelijk reglement voor de Raad en een inwendig reglement voor de werking van het Instituut. Het democratiseringsproces, waar het personeel op hoopte, was halverwege blijven steken. Ter vergelijking, aan de universiteiten hebben afgevaardigden van alle geledingen, studenten inclusief, stemrecht tot in de hoogste organen.

Ondertussen verscheen het 'Decreet Coens' op 12 juli 1991. De Raad van Bestuur besliste er rekening mee te houden vermits de institutionele toelagen van de Vlaamse Gemeenschap afkomstig waren. In 1993 – bij wijze van voorbeeld – ontving het Instituut van het Ministerie van Onderwijs een jaarlijkse subsidie van 273 miljoen BF + 10 miljoen investeringskrediet en verder inkomsten van het Ministerie

van Volksgezondheid, ABOS, NFWO en internationale organisaties. Samen met eigen inkomsten beschikte het Instituut jaarlijks over ca 500 miljoen BF. Het daaropvolgende jaar zal de directie het functieclassificatiesysteem van UFSIA overnemen en toepassen.

Al die jaren had de technische dienst het druk met het afwerken van nieuwbouw en renovatie. Het vrijkomen van drie verdiepingen, na het voltooien van de nieuwbouw voor de Provincie en de verhuis van de ziekenhuisbedden, bracht een oplossing voor het gebrek aan werkruimte. Met ca 300 werknemers was dit ook nodig. Gevolg gevend aan het decreet van 1991 had de directie trouwens een contingentering ingesteld. Het totaal aantal ZAP-leden mocht niet hoger liggen dan 64 pct. van het totaal aan academisch personeel. Het aantal gewone hoogleraren, hoogleraren, hoofddocenten en docenten mocht in voltijdse equivalenten te hoogste 30 pct. van het ganse ZAP bedragen. In 1993 waren op het Instituut zes gewone hoogleraren, acht hoogleraren, vijf hoofddocenten en 10 docenten. Ze vormden het vaste onderwijskader. Iedereen werkte nu in hetzelfde gebouwencomplex, uitgezonderd het departement Diergeneeskunde, dat in 2002 de beschikking kreeg over het gerenoveerde pand in de Kronenburgstraat.

De nieuwe bibliotheek had in 1987 ca 30.000 banden vanuit verschillende opslagplaatsen zien overbrengen. De automatisering volgde nu snel met de invoering van het boekenbestand in de Books database en van relevante literatuur in o.a. Health en Belcat (Belgian and Central African Tropical and Geographical Medical and Veterinary Science). Vanaf 1994 konden alle databases vanuit de verschillende diensten van het Instituut geconsulteerd worden. Een van de laatste bestuursdaden van Eyckmans was het redden van de Annalen van de Belgische Vereniging voor Tropische Geneeskunde door het samen met drie andere te laten fuseren in een nieuw Europees tijdschrift Tropical Medicine and International Health.⁷²

Op 30 juni 1995 ging Eyckmans op pensioen. Zijn verdiensten waren niet gering. Hij had de financiële crisis overwonnen, de relaties met ABOS geoptimaliseerd, de oriëntatie op de 'Masters' (zie deel I, II B) gerealiseerd, de departementalisering doorgevoerd, het Instituut aan de buitenwereld getoond en, niet te vergeten, loyaal meegewerkt aan de invoering van de nieuwe statuten. Al blijft dit in de eerste plaats de verdienste van de wijsheid en de krachtadigheid van voorzitter A.Kinsbergen, die twee jaar vroeger de leeftijdsgrens had bereikt en was opgevolgd door C.Paulus, gouverneur van de provincie Antwerpen.

3. De uitdagingen van het derde millennium (1995 -)

Medio jaren '90 trad een nieuwe en jonge generatie op het voorplan, die het koloniale tijdperk enkel kende van 'horen vertellen' of van een geschiedenisboekje. Bij het professorenkorps greep een aflossing van de wacht plaats maar tevens voltrok zich een wisseling aan de top. Gouverneur Camille Paulus, de nieuwe voorzitter, had als kabinetchef van A.Kinsbergen bestuurservaring en was vertrouwd met het universitaire onderwijs doordat hij ondervoorzitter was geweest van de Raad van Bestuur van de UIA en deeltijds een cursus aan de rechtsfaculteit van de VUB had gedoceerd. De voorzitter kreeg in 1993 assistentie van twee ondervoorzitters nl. J.Traest, vertegenwoordiger van het F.W.O. en P.Van Remoortere als vertegenwoordiger van de UA. Hij zou in 2001 vervangen worden door prof.dr.Fr.Van Loon, rector van dezelfde universiteit. Vanaf 2000 participeerde prof.J.

Bruno Gryseels – directeur (1995-)

Geboren te Ukkel op 10 juni 1954 in een kroostrijk gezin studeerde hij, na zijn humaniora (wetenschappen, wiskunde) te Alsemberg, aan de Rijksuniversiteit Gent af in de geneeskunde (1979) en behaalde hetzelfde jaar zijn diploma aan het Instituut voor Tropische Geneeskunde te Antwerpen. Het was toen dat professor P.Gigase hem uitnodigde om in Afrika gericht onderzoek te verrichten naar Schistosomiasis als vorser voor het departement pathologie. Hij werkte gedurende twee jaar in het oerwoudgebied van Oost-Zaire. Hij leidde onderzoek in Burundi ter bestrijding van endemische ziekten zoals bilharziose en malaria en engageerde zich in projecten voor de Europese Gemeenschap, de Wereldgezondheidszorg, de Wereldbank, de Belgische, Duitse en Zweedse ontwikkelingssamenwerking waardoor hij een breed internationaal netwerk kon uitbouwen. Het zou hem later goed uitkomen.

In 1986 begon hij als docent aan de Afdeling parasitologie en het Instituut voor tropische Geneeskunde van de Rijksuniversiteit te Leiden en sinds 1992 als Universitair Hoofddocent geassocieerd professor). Kort vóór hij solliciteerde naar de functie van directeur was hij te Leiden voorgedragen als bijzonder hoogleraar Internationale Gezondheidszorg. Van hieruit adviseerde en leidde hij talrijke projecten in het onderzoek en/of de bestrijding van tropische parasitaire ziekten in Afrika, Zuid-Amerika en Azië. Twee jaar vroeger had Gryseels te Leiden zijn Ph.D. behaald (cum laude) met als thesis: 'Morbidity and morbidity control of schistosomiasis mansoni in subsaharan Africa'. Van 1979 tot 1997 was hij als coördinator en/of vorser betrokken bij 25 projecten die met verscheidene miljoenen dollars gefinancierd werden.

Met reeds meer dan 120 wetenschappelijke publicaties bewijst hij zijn inzet voor fundamenteel en toegepast onderzoek. Dit en zijn ruime kennis op het terrein van administratief beheer maken hem tot de 'right man on the right place'. Met ingang van 1 juli 1995 begon B.Gryseels aan zijn opdracht als directeur van het Instituut voor Tropische Geneeskunde. Hij toonde zich daar van bij de aanvang een beminnelijke maar krachtdadige persoonlijkheid die een lange termijnvisie weet te koppelen aan een no-nonsense optreden. Zijn luisterbereidheid getuigt van een 'open mind' die zijn omgeving door een dynamische jonge aanpak weet te motiveren. Zijn opdracht als directeur belet hem niet verder research-opdrachten te leiden voor FWO en WOTRO*.

* Dossier C.V. Bruno Gryseels

De Groof, regeringscommissaris van de UA, als relatieambtenaar en waarnemer aan de vergaderingen van de Raad van Bestuur. Secretaris M.Van Boven kwam destijds ook al uit de universiteit Antwerpen en zou in 1995 terugkeren naar zijn vroegere werkgever. Zijn plaats werd ingenomen door Lieve Schueremans, licentiate handelswetenschappen, die in 1986 in dienst kwam als naaste medewerkster van Van Boven. Ze kreeg aldus de kans haar deskundigheid te bewijzen wat later resulteerde in haar aanstelling tot Vaste Secretaris. De toenadering tussen de universiteit en het Instituut was dus onmiskenbaar en zou bezegeld worden door enkele initiatieven die de nieuwe directie zou nemen. Met prof.Bruno Gryseels verscheen een post-koloniale generatie op het appel, die het bijkomend voordeel van de jeugd genoot. Hij was met zijn 41 jaar de jongste directeur ooit en beschikte over een stevig wetenschappelijk dossier en een uitstekend netwerk dat wereldwijd was opgebouwd dankzij zijn wetenschappelijk onderzoek. Vóór zijn overkomst naar het

Instituut was hij negen jaar verbonden geweest aan de universiteit van Leiden en had hij geleerd wat nuchter besturen betekende. Als man van de wetenschap was het verder opwaarderen van het onderzoek een prioriteit. Al werkten er centra op wereldniveau toch wenste Gryseels dat de onderzoeksgroepen nog internationaler zouden optreden en meer openstaan voor mensen uit ontwikkelingslanden. Het is duidelijk dat de nieuwe directeur zijn functie niet alleen als een administratieve taak beschouwde maar ook, en liefst, als een wetenschappelijke opdracht. Het onderwijs was uitgegroeid tot een van de beste opleidingen volksgezondheid ter wereld. Hij streefde dan ook naar doctoraatsopleidingen wat op dat ogenblik enkel voor universiteiten was voorbehouden. Dat er een nieuwe wind waaide bleek ook al vlug uit de dominante plaats die het Engels ging innemen al bleef de voertaal in huis uiteraard het Nederlands. Het jaarverslag, al enkele jaren drietalig, zou vanaf 2003 enkel nog in Engelse versie verschijnen.

Na de woorden komen de daden. Nauwelijks een half jaar na zijn aantreden neemt B.Gryseels contact met J.Van Steenberge, rector UIA, om een voorstel voor een raamakkoord met het Instituut uit te werken, voorloper van een reeks raamakkoorden met de andere Vlaamse universiteiten. Een belangrijke stap op die weg was het decreet houdende de oprichting van de Confederatie Universiteit Antwerpen (23 december 1995). Er waren enkele goede argumenten voor dit initiatief. Enerzijds bezat het Instituut met zijn interuniversitaire positie en talrijke samenwerkingsverbanden geen formeel raamwerk. Anderzijds dwong de decretale status van het Instituut erkende diploma's en vooral doctoraten af te leveren. Medio 1996 had de Raad van Bestuur van het Instituut het ontwerp goedgekeurd en in oktober volgde de definitieve goedkeuring. De tekst voorziet o.m. een complementaire samenwerking in onderwijs, onderzoek en dienstverlening, die beter op elkaar worden afgestemd en credits mogelijk maken door het openstellen van cursussen voor studenten uit beide geledingen. Promovendi van het Instituut kunnen zich inschrijven voor doctoraten op de universiteit, wat andere universiteiten niet uitsluit. In de doctoraatscommissie zetelt minstens één vertegenwoordiger van het Instituut. Het diploma wordt afgeleverd door de UA met vermelding van de samenwerking.

Met de andere Vlaamse universiteiten komen eveneens overeenkomsten voor gezamenlijke doctoraatsprojecten tot stand. Begin oktober 1998 vraagt de directeur aan de Vlaamse overheid betrokken te worden bij de verdeling van de Bijzondere Onderzoeksfondsen en de FWO-fondsen. Hetzelfde jaar trad het Instituut toe als contactpartner in de samenwerkingsovereenkomst tussen de UA en de Hogescholen gevestigd in de provincie Antwerpen.

Het Instituut zit nu duidelijk in een stroomversnelling. Ministeriële besluiten in 1998 en '99 leggen het Tropische Instituut wettelijk vast als het enige Belgische referentiecentrum voor diagnose en behandeling van tropische ziekten. Het Staatssecretariaat voor Ontwikkelingssamenwerking sloot met het Instituut een historisch raamakkoord af zodat vanaf 1997 de vele versnipperde gemeenschappelijk activiteiten gebundeld werden en een vijfjarenplan tot stand kwam (1998-2002). In mei 1999 erkent Regering en Parlement van de Vlaamse Gemeenschap het Instituut decretaal als een *“instelling van openbaar nut voor postinitieel onderwijs, wetenschappelijk onderzoek en dienstverlening”* en om voortgezet academisch onderwijs te verstrekken en Master diploma's af te leveren, een unicum in het universitaire landschap. Eindelijk waren de diploma's wettelijk beschermd. Hetzelfde jaar sluit het Instituut met de Minister van Onderwijs een eerste beheersovereenkomst voor de duur van vijf jaar.⁷³

Parallel namen de bestuursorganen van het Instituut belangrijke maatregelen op het interne vlak met het oog op een substantiële kwaliteitsverbetering en controle. Uitgaande van het principe dat onderwijs en onderzoek beter geïntegreerd dienen te worden, verdwijnt de hiërarchische leerstoel om plaats te maken voor een collegiale departementele opdracht. De verdeling van docentposities over de departementen gebeurt voortaan op basis van de structurele werklast en het docentenkader zal aangevuld worden met vast wetenschappelijk en/of medisch kaderpersoneel door beroep te doen op inkomsten uit het eigen patrimonium en uit de medische diensten. In 1996 was het zgn. grondreglement aangepast aan de nieuwe situatie. We onthouden daaruit dat de directeur bijgestaan wordt door een Directiecomité (voorheen Directieraad) samengesteld uit de Vaste Secretaris, de departementsvoorzitters en de voorzitter van de medische dienst. Volgens een beurtrol duidt dit Comité een departementsvoorzitter aan als vertegenwoordiger van het ZAP in de Raad van Bestuur. De Academische Raad treedt nog steeds op als adviesorgaan maar krijgt onafhankelijke beslissingsbevoegdheid in materies die te maken hebben met de coördinatie van onderwijsdiensten en examenregeling. Het personeel, ingedeeld in categorieën wordt voorzien van een gradensysteem dat aansluit bij de aanpassingen die de wet voorziet voor de universiteiten.

Op het stuk van kwaliteitscontrole greep in 1997 een eerste interne evaluatie plaats van inz. het onderzoek waaruit bleek dat 80 pct. beantwoordde aan de quotatie 'zeer goed' of 'goed'. Bij de overige was de vraag of de activiteiten wel behoorden tot de kerntaken van het Instituut. De conclusie luidde dat er teveel en te diverse projecten bestonden en er dus prioriteiten moesten vastgelegd worden (zie hoofdstuk III). Ook de evaluatie van het onderwijs ging van start. De akkoorden met de overheid vereisten trouwens evaluatiekaders. De universiteiten waren ook al gestart met visitatiecommissies en interne doorlichtingen. In 2001 voerden de Wetenschappelijke Raad van Advies en gespecialiseerde auditteams een allesomvattende evaluatie uit van alle activiteiten. Het Instituut presteerde uitstekend in vrijwel alle opleidingsprogramma's en alle mastercursussen kregen de hoogste quotering in vergelijking met slechts een vierde van gelijkaardige programma's aan de universiteiten. Bijna drie vierde van de onderzoekseenheden kreeg de beoordeling 'zeer goed' tot 'goed'. In opvolging van de conventies met de ministeries volgde in 2003 een management audit door een commissie van externe experts voorafgegaan door een zelfstudie rapport. Hun conclusies, naast enkele aanbevelingen, waren aansluitend: "*The overall assessment was therefore highly positive*". De meting van de wetenschappelijke productie bij de Belgische universiteiten en wetenschappelijke centra stelde voor de periode 1993-1999 het Instituut op de eerste plaats met een Field normalised citation score van 1.28. In de groep van 245 Europese academische instellingen stond het Instituut op een eervolle 15de plaats.⁷⁴ Het lag dan ook voor de hand dat het Instituut een tweede vijfjarenprogramma (2003-2007) afsloot met het DGIS (Directoraat-Generaal voor Internationale Samenwerking). Nadat het budget, op jaarbasis, van 140 miljoen BF in 1998 was opgetrokken naar 240 miljoen in 2002 met een AIDS-impuls programma (150 miljoen BF), stelde het DGIS voor 2003 een budget vast op 7.5 miljoen euro en een bijkomend budget van 1.5 miljoen euro voor de verlenging van het AIDS-programma. Het einddoel blijft duurzame armoede bestrijding door het verbeteren van gezondheid en gezondheidszorg. De Conference Health Care for All, te Antwerpen georganiseerd op 25-26 oktober 2001 in het kader van het Belgische Voorzitterschap van de Europese Unie door de Belgische Regering en het Instituut stelde een Verklaring op waarin de "*toegankelijke Gezondheidszorg voor allen*" als een

fundamenteel mensenrecht wordt gesteld. Dit document fungeert als een inspiratiebron voor het herdenken van de Belgische Vereniging voor Tropische Geneeskunde en voor een dynamisch nieuw platform voor de wereldwijde bevordering van gezondheid en gezondheidszorg. Op 15 juni 2004 had een eerste vergadering plaats. Een werkgroep is belast met de verdere uitwerking. Op 4 juni 2004 richtte het Instituut met andere betrokkenen een Belgian Platform for International Health op (Be-cause Health). Het jaarlijks colloquium dat het Instituut organiseert en in november hetzelfde jaar doorging met als thema European science and training for the promotion of health in developing countries: "Networking the Networks" sluit hier naadloos bij aan.⁷⁵

Een belangrijke stap in de verdere democratisering van het Instituut kwam er in 2004. Aanleiding was de herziening door de overheid van de wet van 1921 op de instellingen van openbaar nut. In art.2 werd de zetel van de instellingen vervangen door "de zetel van de stichting". De samenstelling van de Raad van Bestuur wijzigde. Voortaan zijn er 22 leden. De vertegenwoordiger van het NFWO maakt plaats voor iemand aangeduid door de Vlaamse Minister van Wetenschapsbeleid en de vertegenwoordigers van respectievelijk het tijdelijk wetenschappelijk personeel en het ATP, die tot nu toe slechts als waarnemer zetelden, krijgen volwaardig stemrecht. Een laatste wijziging betreft art.17: geldige beslissingen veronderstellen de aanwezigheid van minstens de helft van de leden. Volmachten kunnen redding brengen.⁷⁶

In al die drukte vergat de directie niet dat de renovatie van de gebouwen op de agenda stond en de toename van de activiteiten leidde tot meer personeel en dus opnieuw het probleem van de werkruimte stelde. We wezen er reeds vroeger op dat het onroerend patrimonium beschermd werd. Daarom was met een K.B. van 27 juni 1999 art.1 van de statuten aangevuld met de doelomschrijving het patrimonium in stand te houden en te valoriseren.⁷⁷

Gespreid over een periode van ca tien jaar (1997-2006) en gekaderd in twee Masterplannen werd een grootscheeps renovatie- en bouwproject gelanceerd. De departementen microbiologie en parasitologie kregen een ruimere en efficiëntere hergroepering in de St.-Rochusstraat 4-6, terwijl het departement diergeneeskunde zijn intrek nam in het vernieuwde pand aan de Kronenburgstraat 25. Toen was het de beurt aan het kliniekgebouw. De hoogbeveiligde laboratoria voor HIV en TBC verhuizen naar de 3de verdieping, terwijl de andere vleugels geheel bestemd worden voor het departement Klinische Wetenschappen en het Medisch Laboratorium. Om het onderwijs en onderzoek in de Volksgezondheid een plaats te geven werd in 2001 het historische Capucinessenklooster in de St.-Rochusstraat aangekocht. Onder de leiding van het architectenbureau Storme Van Ranst & Partners en in overleg met Monumentenzorg zal dit waardevolle gebouw met kapel dankzij een geïntegreerd restauratieproject worden omgetoverd tot een unieke campus voor de studenten en het personeel van dit departement. Voor het Antwerps cultuurpatrimonium betekent dit een aanwinst en een verrijking met een historisch complex dat voor het publiek toegankelijk zal zijn.⁷⁸

Indien men de realisaties van het voorbije decennium overschouwt dat kan het niet anders of de finances moesten eenzelfde hoge vlucht scheren. Tussen 1995 en 1999 steeg de omzet van het Instituut met 47 pct., de externe financiering zelfs met 100 pct. De werkingstoelage van de Vlaamse overheid volgde met slechts 8pct het inflatieritme.

In 2004 haalde het Instituut 37 miljoen euro inkomsten; tegenover 1995 betekent dit een stijging van 16pct., tegenover 2001 een toename van 19 pct. (grafieken 1-2). Het Instituut had in 2004 346 werknemers in dienst, het equivalent van 310.2 voltijdse posities Externe fondsen financieren nu 41 pct. van het personeel en de medische diensten 14 pct. Zoals mag verwacht worden van een post-universitaire instelling bezit 44 pct. een universitaire diploma; 55 pct. zijn vrouwen maar bij de permanente wetenschappelijke staf is het genderevenwicht nog lang niet bereikt. Deze positieve balans krijgt nog meer betekenis als men voor ogen houdt dat de personeelsbezetting de afgelopen tien jaar met ruim 34 pct. steeg en het aantal onderzoekers zelfs met 50 pct. om in 2004 120 vorsers te tellen (59 PhD fellows niet inbegrepen).⁷⁹

Evolutie personeelskader (1965-2005)

	ZAP	WP	ATP	Kliniek	Totaal	Man	Vrouw
1965	17	12	52	43	124	61	63
1975	29	34	113	74	250 ¹	120	130
1985	25	40	167	76	308 ²	129	179
1995	25	59	146	27 ⁵	257 ³	119	138
2005	29	87	182	48 ⁶	346 ⁴	146	200

¹.waarvan 16 op rekening van de Fondsen

⁴.waarvan 82 op rekening v/d Fondsen

².waarvan 10 op rekening van de Fondsen

⁵.incl. Medisch Kaderpersoneel: 1

³.waarvan 58 op rekening van de Fondsen

⁶.incl. Medisch Kaderpersoneel: 4

Verhouding categorieën van personeel (1965-2005)

	ZAP	WP	ATP	Kliniek
1965	13.7 pct	9.6	42.0	34.7
1975	11.6	13.6	45.2	29.6
1985	8.1	13.0	54.55	24.35
1995	9.73	22.96	56.81	10.51
2005	8.38	25.14	52.60	13.87

De bibliotheek volgt de algemene trend en geeft toegang tot meer dan 2000 biomedische elektronische tijdschriften, ontvangt 450 gedrukte periodieken, en beschikt over ca. 20 000 boeken en een reeks van bibliografische databases.

Op de tweesprong naar een nieuw millennium boekte het Instituut een merkwaardige vooruitgang. Zowel externe als interne factoren droegen hiertoe bij. Nieuwe decreten en richtlijnen inzake onderwijs – denken we aan de Bologna-verklaring – en ontwikkelingshulp liepen parallel met de verdere uitbouw en internationalisering van het programma-aanbod en verschaftte een wettelijke basis aan de uitgereikte diploma's. Intern versterkten vijfjaarlijkse beleidsplannen en de opeenvolgende evaluaties het hoogstaand wetenschappelijk en educatief karakter van het Instituut. Een sterk management blijft het geheel ondersteunen en biedt dankzij een veelzijdig actieterrain vertrouwen in een mooie toekomst. Het engagement van een enthousiaste ploeg wijst erop dat de werksfeer niet geleden heeft onder de druk van de vele innoverende initiatieven.

De stille krachten*

Het Instituut voor Tropische Geneeskunde leeft niet enkel bij de gratie van een Raad van Bestuur, een directeur of van professoren en vorsers. Daarachter schuilt een schare medewerkers waarvan de meeste – ten onrechte – in het anonimiteit blijven. Zonder hun haast vanzelfsprekende inzet zou het Instituut nu zijn honderdjarig bestaan niet gehaald hebben. Daarom brengen we in de persoon van André Mortier het administratief en technisch personeel onder de aandacht.

Directeur P.G.Janssens bracht hem bij zijn oppensioenstelling een warme hulde in rake bewoordingen, die niet kunnen herschreven worden. A.Mortier kwam uit een landbouwersgezin van negen kinderen en kwam in 1927 in dienst toen de school nog in de villa Duden was gevestigd. Aanvankelijk bestond zijn voornaamste taak erin zorg te dragen voor de proefdieren. Hij bleek te beschikken over een vlug verstand en de praktijk werd zijn leerschool. Talloze insecten, muizen, ratten, hamsters, cavia's, konijnen en apen werden door hem gekweekt, gekruist, ingespoten en vooral zorgvuldig geobserveerd.

Toen Janssens assistent was aan de Universiteit van Gent bezocht hij het Instituut om bij Mortier het systeem van hamsterkweek te bekijken om het daarna in Gent met succes toe te passen. Mortier werkte in het laboratorium voor protozoölogie en ontwikkelde zich onder leiding van J.Rodhain tot een behendig microscopist. Proefdieren, coprologische onderzoeken voor de kliniek, het onderhouden van talloze basesstammen, directe medewerking aan zovele wetenschappelijke proefnemingen volstonden niet. Hij bezorgde demonstratiemateriaal voor de labo's, vervaardigde lesmateriaal, stond in voor de projectie van lantaarnplaatjes. Ongeduldige professoren vermochten zijn koelbloedigheid niet te verstoren. A.Mortier zou 36 jaar trouwe dienst vervullen. Bij zijn afscheid in 1962 mocht directeur Janssens terecht zeggen: "U is het sprekend bewijs van de plaats die eenieder inneemt op zijn eigen niveau voor de normale en efficiënte werking van het Instituut: er bestaat geen afzonderlijke waardeschaal voor de verschillende werkzaamheden in een Instituut."

* 1.2.1. Jaarverslag 1962-1963, 26-28

Notes

1. Barraclough 1967, 30-34
2. Kivits 1988, 273 sqq.; Verg, Plumpe, Schultheis 1988, 24-26, 90-92, 134-136, Achilladelis 1999, 32-33
3. Van den Bergh 1977², 54-59; Roberts 1999, 125-126
4. Fieldhouse 1967, 23-25; De Jong, Prince, s'Jacob 1998, 121-125
5. <http://www.who.int/library/historical/access/who/index.en.shtml>
6. Hellberg 1986, 247-251
7. Roberts, 559-568; Zegveld 1988², 151-156; Cooter & Pickstone 2000, XIV-XVII
8. See chapter IV.B
9. Verhagen a.o. 1998, 305-308
10. Hobsbawn 1995, 399 sqq.; Roberts, 521-533; Galbraith 1995, 141
11. Roberts, 534-535; Van Bilsen 1994; Reyntjens 1994
12. Griffiths 1995, 191; Reyntjens 1994
13. Van der Wee 1987; Fage 1995³, 500-505; Adre Boahem 1985, 782-810
14. Hobsbawn, 418; Rainhorn 2001, 11-36; Hours 2001, 97-110; De Veletere 2005
15. Stengers 1965, 491-497; Roeykens 1955, 37
16. Van Grieken 1956, 342-344; Stengers 1989
17. Baetens 1976; *Rapport de la sous-commission* 1909, 13, 26-27, 48-49, 56
18. Monheim 1931, 43-48
19. *Le Mouvement géographique* 13 Nov.1904, col.542-544 ; *Description sommaire...* 1898, 5-7 ; AITM, FD4, *Ecole coloniale. Programme des cours*, 1894. The school was later transferred to Berlaimontstreet 12. The lower administrative and police executives received there a specific formation (*Annuaire du Congo Belge* 1932, 97)
20. Ranieri 1973, 143-150; Stinglhamber & Dresse 1945, 246
21. Plumier 1935, 5-13; Bourguignon 1898; the report was introduced on the Congrès National d'hygiène et de climatologie; Bruynhoge 1948, col.375-377
22. Donny 1910, 211-216 ; André & Burke 1992, 90
23. Dryepondt 1899, 49-57 ; Van Campenhout & Dryepondt 1901 ; Cosemans 1952, col. 265-268
24. AITM, 8.1.1.1.1 file celebration Van Campenhout and Jacqué ; 1.4.1.3, *Ministère de l'Agriculture. Institution d'une commission...* 1906, 1-2 ; *Liverpool School* 1920, 15 ; Vellut 1992, 71 ; AITM, 1.2.2, annual report 1955-56, speech of Minister Buisseret
25. Thomas 1960, 60-61
26. Kivits, 68, 91
27. *Bulletin officiel de l'Etat Indépendant du Congo* 1906, 299-300 ; *Le Mouvement Géographique* 20 May 1906, col. 252 ; *La Belgique médicale* 1906, col.572 ; AITM, FD10, letter of Broden 19 Dec.1911
28. AITM,1.4.1.3, *Ministère de l'Agriculture, Institution...* 1906, 1-5 ; *Rapport de la sous-Commission* 1909 ; AITM, 1.4.1.6, Royal Decree 30 Sept.1910; *Ecole de médecine tropical* 1925, 698-714
29. Vellut, 64 ; Lagae 2005, 131-138 ; AITM, 4.1.1.1.1, Oct.-Dec. 1906
30. AITM, 4.1.1.1.1, minutes 17 Dec. 1908, 5 Febr.1909
31. AITM, FD10, letter 23 Dec. 1911
32. Stinglhamber & Dresse, 261-270 ; Ranieri, 45-46
33. AITM, FD11, letter 24 Jan.1913, 13 and 24 July 1912; 3.1.1.1, report 1913
34. AITM, FD26, letter 25 Oct.1913; 2.1.1 to 2.1.6, Correspondance 1915-1918; 1.7.3.1.2, letter 28 April 1918; 4.1.1.1, 7 May and 26 July 1910
35. AITM, 1.7.3.1.1, Royal Decree 11 Sept.1919; 1.7.3.1.2, letter 21 May 1921, note 20 Nov.1923; 1.7.3.1.3, letter 18 Apr.1928
36. AITM, FD11, note 28 Jan.1931; FD13, 28 Oct.1927; Stinglhamber 274 sqq.; Ranieri, 26 sqq.
37. AITM, 1.7.9.2.2, letter Oct.1926, 15 Jun.1937; 1.4.1.1, letter 29 Nov.1923; 2.1.7/9, *Budget du Congo Belge pour l'exercice 1919*, 146-147; *Rapport annuel sur l'activité de la colonie du Congo Belge*, 1922
38. Tritsmans 1982 ; Picavet 1998, 90
39. AITM, 1.4.1.7, letter 9 Nov.1923, Note au sujet de l'opportunité du transfert..., s.d., 1.4.1.1, letter 21 Nov.1923 ; 1.4.1.5, letter 29 Nov.1923 ; Ministry of Foreign Affairs, 1e directorate 756, letter of Hugo van Kuyck 12 March 1935

40. Ministry of Foreign Affairs, 1e Directorate 756, letter of P.Charles, secretary-general of the Minister of Colonies 3 May 1935; *Parlementaire Annalen* 10 Jun.1924, 1445
41. AITM, 1.7.9.2.3, note 28 Sept. and 23 Dec. 1927; 1937-'34 speech of Baron Holvoet; Picavet, 91
42. Emile Franqui 1936; Ranieri 1985, 328; De Universitaire Stichting 1996, 27; Kurgan-Van Hentenryk 1996, 291-293; Van der Wee 1997, 270; *In dienst van de Kunst* 1991,83
43. Ministry of Foreign Affairs, 1e directorate 756, letter of P.Charles 3 May 1935: *Revue Générale* 1984,11; Kirschen 1984, 116; AITM, 1.2.1, 1955-'56, 41 speech of A.Buisseret
44. AITM, 1.1.1., letter of Governor Holvoet 22 Jan. 1931; FD 14 note ca 1930; Gemeente-Raad 13 Dec. 1930; Tritsmans, 61-65
45. Tritsmans, 66-67; AITM, 1.1.1., report Board of Governors, 11 Febr.1931
46. AITM, FD30, note ca 1930; 1.4.1.7 reports Rodhain 1931
47. Picavet, 96; Ministry of Foreign Affairs, 1^e directorate 756, letters from 18 Apr., 18 Jul. 1932, 8 Dec. 1933, 17 Dec.1934
48. AITM, 1.1.1., *Belgisch Staatsblad* 4-5 mei 1931, 2642-2646; Report Board of Governors, 11 Febr. 1931; domestic rules 1931. Later the limit became 50.000 BF
49. AITM, 1.1.1, note juridical statute s.d.; note M.van Boven 8 Sept.1989
50. AITM, 1.7.3.1.3, note 12 Jan. 1931, 19 Jun. 1933; 1.2.1., 1935-'36; 1.5.1.3, report 8 Jul. 1933
51. AITM, 1.4.1.7, report 1943; FD23; 1.2.1, 1939-1945
52. *Annexe Belgisch Staatsblad* 22 Mar. 1947, 361; AITM, 1.5.2.21 sqq., 6 Jul.1957
53. AITM, 1.5.1.2.3, report 23 Feb., 8 Jun.1953; 1.5.1.27, report 15 Feb.1937; 1.5.1.28, report 8 Feb.1958; 1.5.2.2, Reports Board of Governors 12 Jun., 13 Nov.1954, 25 May 1954, 25 May 1957, 22 Nov.1958
54. AITM, 1.5.1.8; 1.5.1.10; 1.5.1.21; 1.5.1.22; 1.5.2.21-39, letters from 26 Feb.,16 Apr.1951
55. AITM, 1.2.1, 1935-'36, 1947-'48, 1950-'54; 1.5.1.1, letters 16 Feb.1933
56. AITM, 8.4.1., files congresses
57. Specification of employees, see collection of index and annual reports; celebration, See report 1955-'56
58. Thys 1893, 518-523; Pais-Minne 19 185-187; Verhelst 1991, 5-8
59. *Concours pour un Institut...* 1924, 103-106 ; Autrique , s.d., Chapter 2
60. *De Tijd* 27 Mar.2004,21
61. Jadot 1952, 10-12
62. Interview P.G.Janssens; AITM, 1.2.1 annual report 1958-'59 sqq.; 1.5.2.21-39, 17 Oct. 1959, 12 Mar., 14 May, 17 Sept.1960, 14 Oct.1961. The buidings of the Kasongo were estimate at 26.436.000 BF, the equipment at 9.207.000 BF; 1.5.1.30-31, 4 Feb. 1961; *Het Volk* 20 Jun.1961; *Nieuwe Gids* 5 Jun.1961; *Gazet van Antwerpen* 13 Dec.1960.
63. Lenders 1991, 45-46; Van Beeck 1996; *150 jaar RUCA* 2002, 23-24
64. AITM, 1.5.1.1-1.5.1.30, minutes 27 Jan.1962, 16 Oct.1965; *De Standaard* 4 Apr.1962
65. AITM, 1.1.3, statuten; minute 8 Feb.1969
66. AITM, 1.1.3 modification of statutes; 1.5.1.30, 6 Oct. 1979; interview Graré and Janssens; Farewell of Graré 3 Jan.1986
67. AITM, 1.2.1 annual reports 1958-1977; 1.5.1.1-1.5.1.30; 1.5.2.28-39; 1.1.1., nr10, note for the Minister of National Education 5 Jul.1971
68. Interview P.Nijs and L.Hendrickx; interview of W.Gentgens
69. AITM, 1.2.3 en 1.2.4 annual reports 1977-'86; interview Graré and Van Boven 15 Feb.2003; interview Eyckmans 2 May 2005; *Belang van Limburg* 18-19 Feb.1984; 1.5.2.48-62
70. Interview A.Kinsbergen 1 Jun.2004; AITM 1.2.5, annual reports 1987-1995; 1.4.3.1-2, Management 1986-'90; 8.1.1.1.8-9, L.Eyckmans, *50 jaar Tropische Geneeskunde te Antwerpen*
71. AITM 1.7.9.6.3.5, note TropMedEurope 1987; 1.4.3.3 management 1990-'95; Gigase 1992, 145-152; 1.1.1, note on the statutes, s.d.; Eyckmans 1991, 71-72; 1.4.2, note 1990; *Le Soir* 8 Dec.1983
72. Interview A.Kinsbergen; interview L.Eyckmans ; AITM, 1.4.2.1; 1.4.3 management 1986-1995; 1.1.1, A1.3, statutes; *Belgisch Staatsblad* 23 Dec.1993, 10033-10034
73. AITM, 1.1.1, A11; annual reports 1995-2000; *De Standaard* 8-9 Jul.1995
74. Management plan 2001-2005; *Management Audit 2003. Self-study report; Audit report. The quality of the management of the Institute of Tropical Medicine in Antwerp* 29 Apr.

- 2003; *De Standaard* 5 Mar.2004
75. AITM, file DGIS, P1-4; annual reports 2001-2004
76. Conformed by the Board of Governors 20 Oct.2004; Royal Decree of 20 Jul.2005
77. *Belgisch Staatsblad* 3 Aug.2000, 9159
78. *Renovatieproject klooster St.Rochusstraat 43 te Antwerpen*
79. Interview C.Paulus 17 May 2005; Annual report 2004